

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΩΝ & ΚΡΙΣΕΩΝ

POST GRADUATE PROGRAM
ENVIRONMENTAL, DISASTER & CRISIS MANAGEMENT STRATEGIES

Μεταπτυχιακή Διατριβή Ειδίκευσης Master Thesis

«Τίτλος»

« Βιοηθική και Βιοποικιλότητα »

Μιχαήλ Άγγελος Οικονόμου / Michail Angelos Oikonomou
A.M. / R.N. : «7114132100248»

Ειδικές Εκδόσεις / Special Publications:

No. « 145 »

Αθήνα, Φεβρουάριος 2024
Athens, February 2024

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΩΝ & ΚΡΙΣΕΩΝ

POST GRADUATE PROGRAM
ENVIRONMENTAL, DISASTER & CRISES MANAGEMENT STRATEGIES

Μεταπτυχιακή Διατριβή Ειδίκευσης Master Thesis

«Τίτλος»

Bioethics and Biodiversity

Μιχαήλ Άγγελος Οικονόμου / Michail Angelos Oikonomou

A.M. / R.N. : «7114132100248»

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Δρ. Ασημίνα Αντωναράκου,
Καθηγήτρια, Τμήμα Γεωλογίας & Γεωπεριβάλλοντος, ΕΚΠΑ

Δρ. Ευθύμιος Λέκκας,
Καθηγητής, Τμήμα Γεωλογίας & Γεωπεριβάλλοντος, ΕΚΠΑ

Δρ. Αθανασία Μπακοπούλου,
Μέλος ΕΔΙΠ, Τμήμα Γεωλογίας & Γεωπεριβάλλοντος, ΕΚΠΑ

«Ειδική_Επ_Καθοδήγηση»

«Διδάσκων»
«Ιδιότητα_Διδάσκοντος»

Ειδικές Εκδόσεις / Special Publications:

No. «145»

Αθήνα,
Φεβρουάριος
2024
Athens, February 2024

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Abstract	5
Πρόλογος	6
Κεφάλαιο 1	7
1.1 Το πλαίσιο της Ηθικής Φιλοσοφίας	7
1.2 Η έννοια της Βιοηθικής και η σχέση με την Ηθική Φιλοσοφία	10
1.3 Βιοηθική και Περιβαλλοντική Ηθική	12
Κεφάλαιο 2	16
2.1 Η έννοια της Βιοποικιλότητας	16
2.2 Βιοποικιλότητα και ανθρωπογενής παρέμβαση	18
Κεφάλαιο 3	19
3.1 Το περιβαλλοντικό αδιέξοδο. Υπάρχει λύση;	19
3.2 Σύμπλεξη της Βιοηθικής με την Βιοποικιλότητα. Η λογική της νέας εποχής	21
Κεφάλαιο 4	24
Μελέτη περίπτωσης από τον ελλαδικό χώρο	24
Κεφάλαιο 5	31
Συμπεράσματα	31
Ελληνική Βιβλιογραφία	32
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία	33

Περίληψη

Η Βιοποικιλότητα παρόλο που είναι απαραίτητη για την ευημερία των κατοίκων της Γης και είναι η εκδήλωση της απίστευτης ποικιλίας της ζωής στον πλανήτη μας, απειλείται καθώς ο ρυθμός εξαφάνισης των ειδών υπερβαίνει κατά πολύ τον ρυθμό της νέας ειδογένεσης φυτών, εντόμων και ζώων.

Η Βιοηθική προσέγγιση μέχρι πρόσφατα ασχολείτο με τη μεταχείριση μορφών ζωής, κυρίως ζώων και φυτών και οικοσυστημάτων χωρίς ενιαία αντιμετώπιση των θεμάτων καθόσον άλλοι υποστηρίζουν την ανάγκη της προστασίας του περιβάλλοντος ως μέσου για την επιβίωση και τη διασφάλιση καλύτερου τρόπου διαβίωσης, ενώ άλλοι εισηγούνται το χρέος του ανθρώπου να προστατεύει το περιβάλλον ως αυτοσκοπό.

Και ενώ οφείλουμε σεβασμό και μέριμνα στο φυσικό κόσμο, δεν θεωρούμε ουσιαστικά ότι όσοι κατοικούν στο φυσικό κόσμο είναι φορείς δικαιωμάτων και επομένως πρέπει να προστατευθεί η αυτονομία τους. Η προσέγγιση αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον επικρατούντα ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα που δίνει βάση στη χρηστική αξία της φύσης. Προστατεύουμε και σεβόμαστε τη φύση στα πλαίσια μιας εργαλειακής προσέγγισης, γιατί μας είναι πολύτιμη ως μέσο για την επίτευξη των δικών μας σκοπών. Με τη γέννηση της οικολογικής σκέψης αναγνωρίζουμε σε όλα τα μέρη της φύσης εγγενή αξία, μόνο και μόνο επειδή υπάρχουν, και αναλαμβάνουμε υποχρεώσεις έναντι της απλά και μόνον για δικό της όφελος, στα πλαίσια της βιοκεντρικής ηθικής. Η σύγχρονη Βιοηθική προσέγγιση συνίσταται στο ότι ο φυσικός κόσμος έχει εγγενή αξία, οι επιλογές χρήσης γης είναι ηθικές επιλογές και σχετίζονται με τις ηθικές προκλήσεις που αφορούν την προστασία και τη βελτίωση της βιοποικιλότητας, σε αντίθεση με την ανθρώπινη περιφρόνηση για την εγγενή αξία της βιοποικιλότητας. Το φιλοσοφικό ρεύμα του οικοκεντρισμού και της Ηθικής της Γης, δεν νοεί πλέον τον μη ανθρώπινο κόσμο ως εργαλειακή αξία, ως αποθήκη φυσικών πόρων και αποδέκτη λυμάτων. Φροντίζει για την ικανοποίηση των αυτόνομων σκοπών του φυσικού κόσμου για επιβίωση, αναπαραγωγή και ποιότητα ζωής ανάλογη με τις δυνατότητές του. Η έννοια των δικαιωμάτων των ζώων, των φυτών, των γεωγραφικών περιοχών, εξασφαλίζει την προστασία και τον σεβασμό απέναντι στον μη ανθρώπινο κόσμο, καθώς η εγγενής αξία του όντος (ανθρώπινου και μη ανθρώπινου) δεν καθορίζεται πλέον από την καντιανή προσέγγιση της ύπαρξης ορθολογικότητας. Στα πλαίσια της οικοκεντρικής προσέγγισης της περιβαλλοντικής Βιοηθικής αναδεικνύονται πλέον οι ομοιότητες ανάμεσα στα ανθρώπινα και στα μη ανθρώπινα μέρη της φύσης, με μια προσέγγιση σεβόμενη την αυτονομία βάσει αρχών. Αποφάσεις που μειώνουν την αποψίλωση των δασών, φροντίζουν τα απειλούμενα είδη, κλπ., μας οδηγούν προς τον ηθικό στόχο προστασίας και διατήρησης της βιολογικής ποικιλότητας.

Λέξεις κλειδιά: Ηθική Φιλοσοφία, Βιοηθική, Περιβαλλοντική Ηθική, Βιοποικιλότητα, Αυτονομία βάσει αρχών

Abstract

Until recently, the Bioethics Approach was concerned with the treatment of life forms, mainly animals and plants and ecosystems, without uniformly addressing the issues, as others argue for the need to protect the environment as a mean to survive and ensure a better way of living, while others suggest man's duty to protect the environment as an end in itself.

And while we owe respect and care to the natural world, we do not actually believe that those who live in the natural world are carriers of rights and therefore their autonomy must be protected. This approach is largely due to the prevailing anthropocentric character that provides a basis to the utilitarian value of nature. We protect and respect nature as part of a tool-based approach, because it is valuable to us as a means to achieve our own goals. With the establishment of the ecological thinking, we recognize in all parts of nature an intrinsic value, just because they exist, and we commit ourselves to them for their own benefit, within the biocentric ethics. The modern Bioethical approach suggests that the natural world has intrinsic value, so land-use options are ethical choices and are related to the ethical challenges of protecting and improving biodiversity, as opposed to human contempt for the intrinsic value of biodiversity. The philosophical current of ecocentrism and Earth Ethics no longer perceives the non-human world as a tool value, as a storehouse of natural resources and waste waters. In contrast, it cares for the fulfillment of the natural world's autonomous goals of survival, reproduction and quality of life according to its capabilities. The concept of animal rights, plants, geographical areas, ensures protection and respect for the non-human world, as the intrinsic value of the being (human and non-human) is no longer determined by the Kantian approach of being rational.

In the context of the ecocentric approach to environmental Bioethics, the similarities between human and non-human parts of nature are now highlighted, with an approach respecting autonomy based on principles. Decisions that reduce deforestation, care for endangered species, etc., lead us towards the ethical goal of protecting and preserving biological diversity.

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών Στρατηγικές Διαχείρισης Περιβάλλοντος, Καταστροφών και Κρίσεων, του Τμήματος Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Παρακολούθησα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τα μαθήματα του ΜΠΣ στην κατεύθυνση Διαχείριση Περιβάλλοντος και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, τα οποία μου προσέφεραν πολύ σημαντικές γνώσεις και δεξιότητες, που ενισχύουν το βασικό μου πτυχίο Φιλοσοφίας.

Εκφράζω τις θερμές μου ευχαριστίες προς την επιβλέπουσα Καθηγήτριά μου κ. Ασημίνα Αντωνάκου, για την αμέριστη και διαρκή συμπαράσταση και καθοδήγηση κατά τη διάρκεια της εκπόνησης και συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας.

Ευχαριστώ τα υπόλοιπα μέλη της Τριμελούς Εξεταστικής Επιτροπής Καθηγητή κ. Ευθύμιο Λέκκα και Δρ. Αθανασία Μπακοπούλου για το ενδιαφέρον και την εποικοδομητική τους κριτική.

Οφείλω να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του ΠΜΣ που με τις επιστημονικές τους γνώσεις διεύρυναν τους ορίζοντες μου και τα επιστημονικά ενδιαφέροντά μου.

Στην οικογένειά μου και στους αγαπημένους φίλους μου εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου για την κατανόηση και την συνεχή υποστήριξή τους.

Κεφάλαιο 1

1.1 Το πλαίσιο της Ηθικής Φιλοσοφίας

Ο Καντ στα «Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών» (ΘΜΗ) συμπεραίνει ότι δεν μπορούμε να βρούμε ένα αντικειμενικό κριτήριο για την ηθική αξία των πραγμάτων μέσα στον κόσμο, μέσα από την εμπειρία, αλλά θα πρέπει να το αναζητήσουμε σε μια Μεταφυσική των Ηθών. Η έννοια της ελευθερίας είναι βασική στη φιλοσοφία του Καντ. Όταν αναγνωρίζουμε ένα υποκείμενο ως ηθικό ον, δηλαδή ικανό για καλές ή κακές πράξεις, έχουμε προϋποθέσει ότι αυτό είναι ελεύθερο. Σύμφωνα με τον Καντ, ηθικά όντα είναι μόνο τα έλλογα όντα.

Και το ερώτημα είναι, είναι τα ανθρώπινα όντα ελεύθερα; Η πρώτη απάντηση είναι μάλλον αρνητική καθώς είμαστε εξαρχής υποταγμένοι στους φυσικούς νόμους, στους κοινωνικούς νόμους στις περιοριστικές καταβολές της καταγωγής, της γλώσσας κλπ. στα πλαίσια της φυσιοκρατικής προσέγγισης. Οι φυσιοκράτες, με κύριο εκφραστή τον John Stewart Mill, εξετάζουν τις ανθρώπινες δράσεις όπως αυτές προκαλούνται από τις φυσικές καταστάσεις και τα γεγονότα, από τις επιθυμίες και τις πεποιθήσεις. Αυτονομία όμως κατά Mill δεν σημαίνει ότι τα άτομα επιλέγουν να ακολουθήσουν όποιες επιθυμίες έχουν αλλά ότι ελέγχουν τις επιθυμίες τους, αναστοχάζονται και επιλέγουν, καλλιεργούν ορισμένα αισθήματα και ορμές που βέβαια προέρχονται από τα φυσικά χαρακτηριστικά τους. Οι αυτόνομες επιλογές αντανακλούν μεγαλύτερο βαθμό αυτογνωσίας και αυτοελέγχου των επιθυμιών. Ο Mill υποστηρίζει ότι η Πολιτική ή Κοινωνική Ελευθερία εξασφαλίζει την ανάπτυξη προσώπων με ατομικότητα και χαρακτήρα και πρόσωπα με ξεχωριστό χαρακτήρα συνεισφέρουν στην ευημερία της ανθρωπότητας (Mill, 1863). Επομένως η ελευθερία είναι απαραίτητη στον καθένα για την ανάπτυξη του χαρακτήρα του, συμβάλλοντας έτσι στην ατομική αλλά και στη κοινωνική ευημερία, αναδεικνύοντας τον σεβασμό της ατομικής ελευθερίας ως ηθική αναγκαιότητα. Ο Mill επιτρέπει περιορισμούς της ελευθερίας όταν εκείνη αρχίζει να βλάπτει τους άλλους (O'Neill, 2002), λέγοντας ότι «ο μοναδικός λόγος για τον οποίο επιτρέπεται στους ανθρώπους να επεμβαίνουν ατομικά ή συλλογικά στην ελευθερία δράσης άλλων ανθρώπων, είναι η αυτοπροστασία» (Mill, 1863). Επομένως μπορούν να επιβληθούν περιορισμοί στην αυτονομία, εάν πρόκειται να αποτραπεί κάθε βλάβη που μπορεί να προκληθεί στους άλλους. Είναι προφανές ότι η έννοια της ατομικής αυτονομίας αν και συνδυάζεται με την αρχή αποφυγής της βλάβης, μπορεί να ενισχύει μορφές ατομικισμού στο βωμό της ωφελιμιστικής θεώρησης για την μεγιστοποίηση της ευτυχίας, και επομένως καθίσταται τελικά ψευδαίσθηση.

Αντίθετα, κατά τον Καντ, ελευθερία είναι η δυνατότητά μου να κατανοώ τον ηθικό νόμο, δηλαδή το νόμο που με προστάζει να πράξω κάτι απλώς και μόνο επειδή αυτό είναι αγαθό, ως κίνητρο για πράξη. Κατά τον Καντ, η ελευθερία αποτελεί αιτία, και ειδικότερα ελεύθερη αιτιότητα. Επομένως δεν προκύπτει από τις φυσικές καταστάσεις όπως υποστηρίζουν οι φυσιοκράτες αλλά είναι μια αιτιότητα που δεν απαιτεί τη ύπαρξη μιας προηγούμενης αιτίας. Αν δεν ήταν αιτία, δεν θα μπορούσε να εξηγήσει πώς είναι δυνατόν να παράγει πράξεις, χωρίς καμιά εξωτερική εξάρτηση, μια

αλυσίδα πράξεων. Ουσιαστικά αυτό σημαίνει, ότι μπορούμε να συλλάβουμε τον εαυτό μας ως προϋπόθεση της ελευθερίας από κάθε εξωτερική αναγκαιότητα.

Και ο σκοπός για τον οποίο θα πρέπει να παράγουμε ελεύθερα πράξεις είναι σύμφωνα με τον Καντ το «ύψιστο αγαθό», ένας κόσμος όπου η αγαθότητα που αποτελεί τον όρο κάθε αξίας και η ευδαιμονία που αντιστοιχεί στην ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών και επιθυμιών συνυπάρχουν (ΚΠΛ, 107-132). Η πραγμάτωση των σκοπών μας μέσα στον κόσμο μορφοποιείται με βάση την αγαθή βούληση που σχετίζεται με σκοπούς χωρίς να εξασφαλίζει την πραγμάτωσή τους. Διότι το να βούλωμαι εξαρτάται αποκλειστικά από μένα και την ελευθερία μου. Ενώ το να πραγματώνω τους σκοπούς της βούλησής μου στον εμπειρικό κόσμο δεν εξαρτάται από μένα αλλά και από τους άλλους και από τους φυσικούς νόμους. Η βούληση των σκοπών είναι ηθικά σημαντική, ενώ η πραγμάτωσή τους όχι. Η ελευθερία σύμφωνα με την καντιανή θεώρηση ενεργεί αυθόρμητα, εξαιτίας του εαυτού της, χωρίς η ίδια να έχει κάποιο άλλο αίτιο και τελικά επεμβαίνει και προκαλεί την ηθική πράξη του ανθρώπου χωρίς να υποτάσσεται σε οποιαδήποτε φυσική αιτιότητα.

Εξαιτίας της ηθικής καταβολής οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται το καθήκον τους να πράττουν με ηθικό τρόπο, ως αυτόνομα όντα, με αγαθή βούληση που διαμορφώνεται και επιβλέπεται από τον ίδιο τον καθολικό ηθικό νόμο από τα έλλογα ανθρώπινα όντα (Πελεγρίνης, 2007). Ο καθολικός νόμος, δηλαδή ένας νόμος που ισχύει χωρίς καμία προϋπόθεση, απορρέει από τη Κατηγορική Προσταγή του Καντ.

Η πρώτη διατύπωση της Κατηγορικής Προσταγής λέει «Πράττε μόνο σύμφωνα με εκείνο το γνώμονα, μέσω του οποίου μπορείς ταυτόχρονα να βούλεσαι αυτός ο γνώμονας να γίνει ένας καθολικός νόμος» (ΘΜΗ, 4: 421). Ο γνώμονας ουσιαστικά αποτελεί το περιεχόμενο της βούλησής μου, τον κανόνα που εγώ (το έλλογο υποκείμενο) επιλέγω και αποφασίζω να θέσω ως οδηγό της πράξης μου. Και αν αυτός ο γνώμονας, ο κανόνας, είναι σύμφωνος με τον ηθικό νόμο, τότε υπηρετεί την αγαθή βούληση και μπορεί να γίνει καθολικεύσιμος και να αποτελέσει έναν καθολικό νόμο.

Η προϋπόθεση είναι ότι κάθε άνθρωπος, αδιάφορο αν είναι αγαθός ή κακός, κατανοεί τον ηθικό νόμο. Το ερώτημα είναι αν θα τον ακολουθήσει ή όχι και πώς. Η Κατηγορική Προσταγή διαθέτει ένα απλό και λογικό κριτήριο για τον έλεγχο της ηθικότητας του γνώμονα, αυτός που σχετίζεται με τις ροπές μας είναι υποκειμενικός και συγκεκριμένος, δηλαδή εξαρτάται από τις δικές μας ατομικές επιθυμίες σε μια ορισμένη στιγμή και θα οδηγήσει σε αντίφαση, ενώ εκείνος που θα μπορεί να υπερβεί κάθε προσκόλληση στις ροπές μας, θα είναι αντικειμενικός και θα μπορεί να εφαρμοστεί καθολικά.

Όπως λέει ο ίδιος ο Καντ (ΘΜΗ, 6: 385), «Ο σκοπός είναι ένα αντικείμενο της ελεύθερης προαίρεσης, η παράσταση του οποίου την καθορίζει για μια πράξη με την οποία δημιουργείται αυτό. Κάθε πράξη έχει συνεπώς τον σκοπό της και, επειδή κανείς δεν μπορεί να έχει έναν σκοπό δίχως να έχει θέσει ο ίδιος ως σκοπό το αντικείμενο της προαίρεσής του, γι' αυτό αποτελεί ενέργημα της ελευθερίας του πράττοντος υποκειμένου, όχι αποτέλεσμα της φύσης, το να έχει κανείς κάποιον σκοπό των πράξεων. Επειδή όμως το ενέργημα τούτο που καθορίζει έναν σκοπό, είναι μια πρακτική

αρχή, η οποία δεν επιτάσσει τα μέσα (άρα δεν είναι σχετική) αλλά τον ίδιο τον σκοπό (επομένως είναι απόλυτη), γι' αυτό είναι μια κατηγορηματική αρχή του καθαρού πρακτικού Λόγου, άρα είναι μια προστακτική που συνδέει μια έννοια του καθήκοντος με την έννοια του σκοπού εν γένει. Συνεπώς εδώ δεν γίνεται λόγος για τους σκοπούς τους οποίους θέτει ο άνθρωπος σύμφωνα με τις αισθητηριακές παρορμήσεις της φύσης του, αλλά για τα αντικείμενα της ελεύθερης προαίρεσης που υπάγονται στους νόμους της και τα οποία οφείλει να θέτει ως σκοπό... Οι σκοποί που ταυτόχρονα συνιστούν και καθήκοντα είναι: η ατομική τελειότητα - η ευδαιμονία των άλλων.... Όταν πρόκειται λοιπόν για την ευδαιμονία, η επιδίωξη της οποίας αποτελεί καθήκον ως σκοπό μου, τότε πρέπει να είναι η ευδαιμονία των άλλων ανθρώπων, των οποίων τον σκοπό καθιστώ με τον τρόπο αυτό και δικό μου σκοπό. Τι μπορεί να θεωρούν εκείνοι ως ευδαιμονία τους, εναπόκειται σε αυτούς τους ίδιους να το κρίνουν· μόνο που επαφίεται επίσης σε μένα να αρνηθώ κάποια πράγματα που εκείνοι τα συμπεριλαμβάνουν στην ευδαιμονία, ενώ εγώ δεν τα θεωρώ ως τέτοια, εάν δεν έχουν κάποιο δικαίωμα να τα απαιτήσουν από μένα ως δικά τους....».

Τα παραπάνω συνδέονται με την δεύτερη διατύπωση της Κατηγορικής Προσταγής που λέει: «Πράττε έτσι ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο κάθε άλλου, πάντοτε ταυτόχρονα ως σκοπό, ποτέ μόνον ως μέσον» (ΘΜΗ, 4: 429). Με τον όρο ανθρωπότητα εννοούμε όλα τα υποκείμενα σε οποιοδήποτε χρόνο που θέτουν σκοπούς. Επίσης όλα τα ανθρώπινα όντα συνιστούν σκοπό καθαυτόν, ανεξάρτητα από το εάν είναι αγαθά ή όχι, δηλαδή, ανεξάρτητα από το εάν σέβονται ή όχι τον ηθικό νόμο, και είναι καθήκον μας να συνδράμουμε τους άλλους στην πραγματοποίηση των σχεδίων-σκοπών τους. Ο ηθικός άνθρωπος πάντως, δηλαδή αυτός που έχει ηθικά στοιχεία στον χαρακτήρα του έχει το δικαίωμα να επιλέξει ως μοναδικό κίνητρο των πράξεών του τον σεβασμό στον ηθικό νόμο, και έτσι το συμφέρον του δεν είναι απαραίτητα ωφελιμιστικό. Μια πράξη για να έχει αληθινή ηθική αξία πρέπει να γίνεται σύμφωνα βάσει του καθήκοντος (ΘΜΗ).

Ακολουθούν και δύο ακόμη διατυπώσεις της Κατηγορικής Προσταγής, η διατύπωση περί αυτονομίας «Πράττε μόνο έτσι ώστε η βούλησή σου μέσω του γνώμονά της να μπορεί να θεωρεί τον εαυτό της ταυτόχρονα ως καθολικό νομοθέτη», και η διατύπωση περί κράτους των σκοπών «Πράττε σαν να ήσουν πάντα, χάρη στους γνώμονές σου, ένα νομοθετικό μέλος του κράτους των σκοπών». Και ως κράτος των σκοπών νοούμε τη μορφή ζωής που ανταποκρίνεται στις αξίες της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης, καθώς μέσα σε αυτήν οποία ως αυτόνομες αγαθές βουλήσεις σεβόμαστε τόσο την ανθρώπινη ιδιότητα των άλλων πάντοτε ως σκοπό και ποτέ μόνον ως μέσο, όσο και τους επιτρεπτούς σκοπούς τους, οδηγώντας τους στην ευδαιμονία.

Μόνο η ηθικότητα λέει ο Καντ, έχει αξιοπρέπεια, άρα εσωτερική καθολική αξία, και ο Rousseau συμπληρώνει ότι μόνο η ηθική ελευθερία είναι εκείνη που κάνει τον άνθρωπο αληθινό κύριο του εαυτού του.

Σύμφωνα με τον Καντ, «η αυτονομία της βούλησης είναι η μοναδική αρχή όλων των ηθικών νόμων και των σύμφωνων με αυτούς καθηκόντων» (ΚΠΛ, Kant, 1785). Σε αντίθεση με τον

ωφελιμισμό, ο Καντ δεν αναφέρεται στον αυτόνομο εαυτό ή στην ατομική αυτονομία, αλλά στην αυτονομία του λόγου, στην αυτονομία της ηθικής, στην αυτονομία των αρχών και στην αυτονομία του βούλεσθαι (O'Neill, 2002). Ελεύθερος κατά Καντ, δηλαδή σύμφωνα με την έννοια της αυτονομίας, είναι εκείνος που αποφασίζει μόνος του τι πρέπει να κάνει, και κατόπιν δεσμεύεται να συμπεριφέρεται σύμφωνα με ότι επέλεξε να κάνει. Αντίθετα, αν κάνει κάτι που του υποδείχθηκε από κάποιον άλλο, και δεν το αποφάσισε μόνος του, δεν μπορεί να θεωρηθεί ελεύθερος.

Για την διαφύλαξη του αγαθού της ελευθερίας, ο Καντ αντικατέστησε το ερώτημα «τι πρέπει να κάνω?» με το ερώτημα «πώς πρέπει να πράττω?» (Πελεγρίνης, 2007). Η αυτονομία του Καντ αναφέρεται στο βίο εκείνο που είναι σύμφωνος με τα καθήκοντα και χαρακτηρίζεται από σεβασμό στους άλλους και στα δικαιώματά τους και όχι στο βίο που είναι απελευθερωμένος από όλα τα δεσμά και τις καταπιέσεις. Η έννοια της αυτονομίας είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ελευθερία καθώς τα έλλογα όντα με ελεύθερη βούληση «πράττουν έτσι ώστε η θέλησή τους μέσω του γνώμονά της να μπορεί θεωρεί τον εαυτό της ταυτόχρονα ως καθολικό νομοθέτη» σύμφωνα με την πρώτη διατύπωση της Κατηγορικής Προσταγής, την Διατύπωση της Αυτονομίας.

Επιπλέον της συνέπειας, η συμπεριφορά μας θα πρέπει να μην είναι και αντιφατική, δηλαδή θα πρέπει να είμαστε συνεπείς ως προς τις επιλογές μας, οι οποίες θα πρέπει να αντιπροσωπεύουν αρχές που να μην υπονομεύουν την κοινωνία και το μέλλον της ανθρωπότητας. Οι γνώμονες που στοχεύουν σε καθολικούς νόμους θα πρέπει επομένως να είναι αρχές που μπορούν να εφαρμοστούν από έλλογα όντα και η ηθικότητά τους έγκειται στο ότι οφείλουμε να αντιμετωπίζουμε τον άλλο πάντα ως σκοπό και ποτέ ως μέσον προσδιορίζοντας ουσιαστικά το «πώς πρέπει να πράττουμε», καθώς η αντίθετη περίπτωση θα υπονόμει την κοινωνία και θα οδηγούσε στην εξαφάνιση του ανθρώπινου γένους.

1.2 Η έννοια της Βιοηθικής και η σχέση με την Ηθική Φιλοσοφία

Η έννοια της αυτονομίας έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στη διατύπωση των αρχών της βιοηθικής από τη δεκαετία του 1970, σε αντίθεση με το προηγούμενο διάστημα του εικοστού αιώνα, όπου είχε λάβει ελάχιστη αναφορά στη φιλοσοφία. Η εμφάνιση της βιοηθικής στις αρχές της δεκαετίας του 1970 συνέπεσε με την αυξημένη προσοχή, σε όλο το δυτικό κόσμο, στα ατομικά και ανθρώπινα δικαιώματα. Με την άνοδο αυτών των εννοιών, η φιλελεύθερη έμφαση στα ατομικά δικαιώματα αναδιατυπώθηκε από την άποψη του σεβασμού της αυτονομίας του ασθενούς. Αν και η νομική του προσφυγή βασιζόταν στην ευκολία με την οποία λειτουργούσε η αυτονομία στο δόγμα της συναίνεσης μετά από ενημέρωση, η εξουσία της έννοιας της αυτονομίας βρισκόταν σε αυτό που συμβόλιζε: το δικαίωμα ενός ατόμου να αντιστέκεται στον εξαναγκασμό στο πλαίσιο μιας σχέσης εξουσίας.

Οι περισσότεροι σχολιαστές στον τομέα της βιοηθικής είναι εξοικειωμένοι με την αυτονομία ως μία από τις τέσσερις αρχές της βιοϊατρικής ηθικής που ορίζονται από τους Beauchamp &

Childress (1979) στο κείμενο “Οι αρχές της βιοϊατρικής ηθικής”. Η θεωρία που διατύπωσαν ως Θεωρία των Αρχών (Principlism) είναι ένα θεωρητικό εργαλείο, το οποίο είχε ευρεία απήχηση στη διευκόλυνση της ανάλυσης των ηθικών διλημμάτων στη βιοϊατρική, βασιζόμενο στις συγκρούσεις μεταξύ δύο ή περισσότερων από τις τέσσερις Ηθικές Αρχές, Αγαθοποιία, Μη κακοποίηση, Αυτονομία και Δικαιοσύνη. Αν και η βιοηθική ανασύνταξη της αυτονομίας οφείλει πολλά τόσο στη φιλοσοφική παράδοση όσο και στις κοινωνικές ανακατατάξεις του εικοστού αιώνα, η σχέση μεταξύ των σύγχρονων ερμηνειών της έννοιας της αυτονομίας στη βιοηθική και τις ιστορικές της ρίζες σπάνια εξετάζεται. Οι ρίζες της αρχής της αυτονομίας μπορούν να αναχθούν στην πολιτική θεωρία της αρχαίας Ελλάδας, που αρχικά χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει την ικανότητα της ελληνικής πόλης ή του κράτους-πόλης να κυβερνήσει τον εαυτό της. Η έννοια της αυτονομίας έλαβε την πρώτη σύγχρονη έκφρασή της - και την πρώτη εφαρμογή της στο άτομο - στην Ηθική Φιλοσοφία του Ιμάνουελ Καντ. Για τον Καντ η αυτονομία αντιπροσώπευε το ιδανικό της ελεύθερης βούλησης: ένας άνθρωπος θα οδηγηθεί στη δράση, όχι από την όρεξη ή την επιθυμία, αλλά από την ταύτιση με έναν «ανώτερο» ή ορθολογικό εαυτό. Στο επίκεντρο της Ηθικής του Καντ βρίσκεται η στενή σχέση της ηθικής δράσης με τον ανθρώπινο ορθολογισμό. Για τον Καντ, η αυτόνομη δράση - δράση που υποκινείται συνειδητά από ηθικούς λόγους - είναι η ύψιστη έκφραση της ανθρώπινης ορθολογικότητας. Ο ηθικός οικουμενισμός, που επεδίωξε να υπερασπιστεί ο Καντ και οι ιδέες του για πολλά από τα βασικά χαρακτηριστικά της αυτόνομης δράσης, παρέμειναν σημαντικές μέχρι και τον εικοστό αιώνα, αναδεικνύοντας την ανάδυση της αυτονομίας ως βασικής αρχής του φιλοσοφικού υπόβαθρου της βιοηθικής (Campbell, 2017).

Σε πιο πρόσφατες εκδόσεις των Αρχών, οι Beauchamp & Childress (2009) αποκηρύσσουν ρητά τον ισχυρισμό ότι η αυτονομία απαιτεί την ικανότητα να ταυτίζεται ή να αντικατοπτρίζει τις επιθυμίες ή τις προτιμήσεις κάποιου, υποστηρίζοντας ότι οι ανώτερης τάξης επιθυμίες δεν είναι αυτόματα πιο έγκυρες από τις χαμηλότερης τάξης επιθυμίες. Υπερασπίζονται μια ασθενέστερη αντίληψη της αυτονομίας -ή μάλλον, της αυτόνομης δράσης- που εφαρμόζεται σε «μη ιδανικές» συνθήκες στις δράσεις των «κανονικών επιλογέων» που «ενεργούν σκόπιμα, με κατανόηση και χωρίς έλεγχο των επιρροών». Ισχυρίζονται ότι παρέχουν μια θεωρία της αυτονομίας που είναι «συνεπής με τις προθεωρητικές υποθέσεις που υπονοούν την αρχή του σεβασμού της αυτονομίας», που συνεπάγεται την αναγνώριση του δικαιώματος «να έχουν απόψεις, να κάνουν επιλογές και να λαμβάνουν μέτρα με βάση τις προσωπικές τους πεποιθήσεις και αξίες». Ωστόσο, αυτή η εφαρμογή μιας αρχής επιλογής και της κατανόησης του λόγου για τον οποίο η μία επιλογή είχε προταθεί σε σχέση με μια άλλη, σχετίζεται σε κάποιο βαθμό με αυτό που ο Dworkin (1993) αναφέρει ως «κρίσιμα συμφέροντα». Και για να βασίσει κανείς τις πράξεις του στις πεποιθήσεις και τις αξίες του, χρειάζεται τουλάχιστον να είναι σε θέση να καταστήσει σαφή τη σύνδεση μεταξύ των ενεργειών του και των πεποιθήσεων και αξιών του, πράγμα που με τη σειρά του προϋποθέτει επαρκή αυτογνωσία για τον εντοπισμό των αξιών που θεωρεί σημαντικές (Campbell, 2017).

Στην ουσία, σύμφωνα με την καντιανή θεώρηση, η αρχή του σεβασμού της αυτονομίας δηλώνει ότι είναι ανήθικο να εκμεταλλευόμαστε, να χειραγωγούμε ή να εξαναγκάζουμε άλλους, επειδή οι άνθρωποι που είναι ικανοί να διαβουλευτούν και να αυτοπροσδιοριστούν δεν πρέπει να είναι το μέσο για τους σκοπούς των άλλων. Όμως σύμφωνα με τον Campbell (2017), μια φιλοσοφικότερα συμπαγής περιγραφή της αυτονομίας είναι απαραίτητη για να δικαιολογήσει την αρχή του σεβασμού της αυτονομίας, καθώς τελικά πρέπει να λαμβάνεται υπόψη «η ίδια η επιβεβαίωση της επιλογής, όπου όλες οι επιλογές είναι εξίσου αξίες, επειδή είναι ελεύθερα επιλεγμένες, και είναι η επιλογή που τους προσδίδει την αξία» (Taylor, 1991). Στην πραγματικότητα, η μετάφραση της έννοιας της αυτονομίας σε νόμο συναίνεσης «υπογραμμίζει την παραφωνία μεταξύ της ηθικής σημασίας του σεβασμού για την αυτονομία και των θεμελιωδών στόχων και διαδικασιών του νόμου της συναίνεσης» (McLean, 2010).

Η βιοηθική ενσωματώνει ερωτήματα με την ευρύτερη περιβαλλοντικά ηθική έννοια - όπως γιατί πρέπει να προστατεύσουμε το περιβάλλον, τι θα συμβεί αν εξαφανιστούν τα είδη, τι σημαίνει ο σεβασμός στη φύση, μπορούμε να αξιοποιήσουμε και να προστατεύσουμε και τα δύο ταυτόχρονα. Η βιοηθική ανοίγει το δρόμο για το δικαίωμα στη ζωή και την ύπαρξη για όλες τις ζωντανές μορφές, συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπου, και έτσι διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην προοπτική της βιωσιμότητας όχι μόνο για τον άνθρωπο αλλά και για ολόκληρη τη φύση (Urker et al., 2012).

Το θεμελιώδες πρόβλημα που χαρακτηρίζει συνεχώς τις προσπάθειες περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης είναι η μη ένταξη της βιοηθικής στο περιβαλλοντικό μήνυμα. Αν το ερώτημα για το γιατί πρέπει να προστατεύσουμε τα είδη και την βιοποικιλότητα αλλά και τον αντίστοιχο χώρο διαβίωσης συμπεριλαμβανόταν στο περιβαλλοντικό μήνυμα, τότε οι άνθρωποι όλων των ηλικιών θα αντιλαμβάνονταν ως υπεύθυνους τους εαυτούς τους για την προέλευση του προβλήματος και στη συνέχεια θα αναλάμβαναν δράση με αίσθημα ευθύνης και πραγματικό σεβασμό στη φύση και στην βιοποικιλότητα (Urker et al., 2012). Σε αυτό το πνεύμα, η βιοηθική θέτει σε ενέργεια το στάδιο για την εσωτερίκευση της διαδικασίας ανάληψης ευθυνών από το άτομο όσον αφορά τις ενέργειές του. Επιπλέον, ενσωματώνει τις προαναφερθείσες μεθόδους στα μέσα της παραδοσιακής περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, επικοινωνίας, τεχνολογίας, οικονομίας, θρησκείας, δικαίου και κοινωνίας ανεξαρτήτως ηλικίας. Εν κατακλείδι, είναι ασφαλές να πούμε ότι η βιοηθική μέσω της επίτευξης αυτογνωσίας και ανάπτυξης αισθήματος πραγματικής ευθύνης, διαδραματίζει καίριο ρόλο στην επίτευξη ενός βιώσιμου αποτελέσματος για γνωστά μεν και κατανοητά, όμως χρόνια και δυσεπίλυτα περιβαλλοντικά προβλήματα.

1.3 Βιοηθική και Περιβαλλοντική Ηθική

Δεν χωρεί αμφιβολία ότι μετά την βιομηχανική επανάσταση, η ανθρωπογενής επίδραση έχει μεταβάλει τη σύσταση της ατμόσφαιρας αυξάνοντας εκθετικά τις εκπομπές του διοξειδίου του άνθρακα και ενισχύοντας το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Ο πλανήτης υποφέρει από κλιματική και

οικολογική κρίση, ρύπανση, υπερπληθυσμό και κακοδιαχείριση των φυσικών πόρων. Ο αναπτυγμένος βορράς του πλανήτη ευθύνεται πολύ περισσότερο για τη ρύπανση και τη σπατάλη φυσικών πόρων από το νότο που μέσα σε γενικότερες συνθήκες φτώχειας, ανασφάλειας και εξαθλίωσης, με τη σειρά του συμβάλλει κύρια στην αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού αλλά και στην καταστροφή ζωτικών οικοσυστημάτων παγκόσμιας εμβέλειας, όπως των τροπικών δασών.

Στα πλαίσια της σχέσης Βιοηθικής και Περιβαλλοντικής Ηθικής θα πρέπει να ξεκινήσουμε από την διερεύνηση της φύσης και του περιβάλλοντος ως αγαθού, και να συνεχίσουμε με τη διερεύνηση του ορισμού και των περιορισμών της Περιβαλλοντικής Ηθικής. Αγαθό είναι γενικά ότι έχει αξία και στη φιλοσοφία άλλοι επιχειρήσαν να ταυτίσουν το αγαθό με κάποια φυσική ποιότητα ή ιδιότητα και άλλοι με κάποια υπεραισθητή οντότητα. Η φύση και κατά συνέπεια το φυσικό περιβάλλον θεωρούνται αγαθό με την έννοια ότι οι άνθρωποι εξαρτώνται από την ύπαρξή τους για την επιβίωσή τους. Η αλόγιστη χρήση της φύσης μέσω των πόρων που παρέχει, σχηματίζει πλέον ένα πρόβλημα που η λύση του ξεπερνά τα τεχνοκρατικά πλαίσια των επιστημονικών προσεγγίσεων και αγγίζει ηθικό υπόβαθρο στα πλαίσια της Ηθικής Φιλοσοφικής προσέγγισης.

Παραδείγματα επιταγών και αρχών μπορούν να βρεθούν σε μερικές από τις κλασικές πηγές της ηθικής σκέψης, όπως ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης και ο Καντ. Προφανώς αυτή η σκέψη έχει παραβλεφθεί σταθερά υπέρ των οικονομικών επιταγών και των αντίστοιχων πολιτικών στο σύγχρονο πολιτισμό. Η Ηθική Φιλοσοφία σχηματοποιεί τη φιλοσοφική σκέψη του ανθρώπου για τη θεωρητική θεμελίωση των πράξεων τόσο προς τον εαυτό του όσο και προς τους άλλους (Θεοδωρακόπουλος, 1975). Πριν από την ανάπτυξη της Περιβαλλοντικής Ηθικής δεν μπορούσε να νοηθεί ηθική οφειλή προς μη ορθολογικά άτομα σύμφωνα με την καντιανή παράδοση. Ο Καντ υποστήριξε ότι μόνο οι άνθρωποι είναι έλλογα όντα, και ότι μόνο αυτοί είναι αυτοσκοποί. Στο πεδίο της Περιβαλλοντικής Ηθικής ως κλάδου της Ηθικής Φιλοσοφίας, η O'Neil (2002) σημειώνει ότι οι αυτόνομες επιλογές του τρόπου ζωής σπάνια θεωρούνται επαρκής όρος για την προστασία του περιβάλλοντος, ενώ τονίζει τη σημασία της υπεύθυνης διαχείρισης του περιβάλλοντος με ρυθμίσεις σε κρατικό και διακρατικό επίπεδο.

Η Περιβαλλοντική Ηθική μέχρι πρόσφατα ασχολείτο κυρίως με τη μεταχείριση μορφών ζωής, κυρίως ζώων και φυτών, και συστημάτων μορφών ζωής, πχ. Οικοσυστημάτων, αλλά και περιβαλλοντικών ζητημάτων, πχ. εξαφάνιση ειδών, τρύπα όζοντος, κλιματική αλλαγή κλπ. Δεν υπάρχει ενιαία αντιμετώπιση των θεμάτων που άπτονται της Περιβαλλοντικής Ηθικής καθώς άλλοι υποστηρίζουν την ανάγκη της προστασίας του περιβάλλοντος ως μέσου για την επιβίωση και τη διασφάλιση καλύτερου τρόπου διαβίωσης, ενώ άλλοι εισηγούνται το χρέος του ανθρώπου να προστατεύει το περιβάλλον ως αυτοσκοπό.

Μπορεί να σημειωθεί ότι οι απόψεις του Πλάτωνα όσον αφορά τη ζωή στη Γη, περιέχουν στοιχεία από όλες τις προσεγγίσεις, και δεν μπορούν να περιοριστούν σε καμία κατηγορία. Υποστηρίζεται επίσης ότι οι απόψεις φιλοσόφων όπως ο Αριστοτέλης και ο Καντ έχουν γενικευθεί και είναι πλέον ορατές υπό το πρίσμα μιας ενιαίας προσέγγισης. Αυτό είναι ίσως υπεραπλούστευση,

καθώς ο φιλοσοφικός στόχος της αναζήτησης ιδανικών θεωριών και παγκόσμιων αληθειών δεν παρέχει πάντα τις καλύτερες σκέψεις για χάραξη πολιτικής, η οποία είναι διαλεκτικά αντίθετη προς την ιδεώδη θεωρία λόγω της φύσης της ως πραγματιστικής πρακτικής. Αυτό έχει σημειωθεί από την UNESCO και την COMEST (2010) στην έκθεση *Προς ένα ηθικό πλαίσιο για τις πολιτικές για την αλλαγή του κλίματος*, «Πρώτον, η πρόκληση του οικουμενισμού, υπό την προοπτική ενός διεθνούς οργανισμού όπως η UNESCO, δεν είναι να συμβιβάσει τις θεμελιώδεις φιλοσοφικές, πολιτιστικές και θρησκευτικές διαφορές, αλλά αντιθέτως, λαμβάνοντας αυτές τις διαφορές ως έχουν, να διερευνήσει τη δυνατότητα πρακτικής συναίνεσης, τόσο σε εκείνους τους τομείς όπου οι απόψεις υποβάθρου πραγματικά διασταυρώνονται και σε εκείνους τους τομείς όπου μπορούν να εξαχθούν κοινά συμπεράσματα από αντιφατικές προϋποθέσεις».

Είναι ωφέλιμο να προσπαθήσουμε να μετριάσουμε τις ακρότητες κάθε άποψης, για παράδειγμα την πλήρη κυριαρχία της φύσης που οικειοποιείται ο παραδοσιακός ανθρωποκεντρισμός και την πλήρη κατάργηση της συμμετοχής των ανθρώπων που εντοπίζεται σε ορισμένες μορφές βιοκεντρισμού, οικοκεντρισμού ή κοσμοκεντρισμού. Κάθε προσέγγιση προσφέρει μια άποψη που μπορεί να έχει περισσότερο ή λιγότερο ευεργετικές πτυχές, με την ελπίδα να προσδιορισθούν οι πλέον κατάλληλες επιλογές όταν εξεταστούν όλοι οι γνωστοί παράγοντες.

Πάντως η Περιβαλλοντική Ηθική ενώ ισχυρίζεται ότι οφείλουμε σεβασμό και μέριμνα στο φυσικό κόσμο, δεν θεώρησε ουσιαστικά ότι όσοι κατοικούν στο φυσικό κόσμο είναι φορείς δικαιωμάτων και επομένως πρέπει να προστατευθεί η αυτονομία τους. Η προσέγγιση αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον επικρατούντα ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της Περιβαλλοντικής Ηθικής. Η ανθρωποκεντρική ηθική δίνει βάση στη χρηστική αξία της φύσης. Προστατεύουμε και σεβόμαστε τη φύση στα πλαίσια μιας εργαλειακής προσέγγισης, γιατί μας είναι πολύτιμη ως μέσο για την επίτευξη των δικών μας σκοπών.

Η οπτική μέσα από την οποία ο δυτικός πολιτισμός αντιμετωπίζει την φύση, είναι καταρχήν η ανθρωποκεντρική. Στην ελληνική αρχαιότητα η φύση εκλαμβάνεται ως ένα όλον που περιέχει τον άνθρωπο και το οποίο εκδηλώνει ευφυΐα και λογική (Κιντή & Ζήκα, 1999). Από την νεωτερικότητα και έπειτα, ο άνθρωπος με τη βοήθεια της επιστήμης και της τεχνολογίας απλοποιεί τη φύση, και βρίσκεται έξω από αυτήν και αντιμέτωπος μαζί της (Ζιάκας, 2008).

Η θεωρία της εξέλιξης του Δαρβίνου αλλάζει την θέση και την θεώρηση του ανθρώπου μέσα στον κόσμο δίνοντάς του και πάλι θέση στην έμβια κοινότητα. Η φύση για την εξέλιξη του κάθε είδους επιλέγει από τα μέλη του τα καταλληλότερα, δηλαδή εκείνα που είναι πιο καλά προσαρμοσμένα στο περιβάλλον τους, εξασφαλίζοντας την επιβίωση του καλύτερα προσαρμοσμένου οργανισμού.

Στα πλαίσια όμως του μεταηθικού χαρακτήρα της Περιβαλλοντικής Ηθικής, της ανάλυσης δηλαδή και όχι της περιγραφής των εννοιών, έχει πλέον νόημα όχι μόνο η περιγραφική προσέγγιση των πραγμάτων αλλά η αξιολογική τους κρίση. Με τη γέννηση της οικολογικής σκέψης αναγνωρίζουμε σε όλα τα μέρη της φύσης εγγενή αξία, μόνο και μόνο επειδή υπάρχουν, και θα

αναλάβουμε υποχρεώσεις έναντι της απλά και μόνον για δικό της όφελος, στα πλαίσια της βιοκεντρικής ηθικής. Η ανθρωποκεντρική αντίληψη καταδικάστηκε ως η κύρια υπεύθυνη για τα οικολογικά προβλήματα, και αναπτύχθηκε η αντίληψη ότι πρέπει να αναλάβουμε δράση εμείς (ορθολογική χρήση φυσικών πόρων, διαχείριση της ρύπανσης κλπ.) προκειμένου να προστατεύσουμε τον πλανήτη που κατοικούμε εμείς, για να μπορέσουμε να συνεχίσουμε να κατοικούμε σ' αυτόν με αξιώσεις και στις επόμενες γενεές. Αυτή η προσέγγιση όμως συνεχίζει να προσδίδει στη φύση εργαλειακή αξία.

Εάν αναγνωρίσουμε απόλυτη αξία στη φύση ως όλον, τότε θα αναλάβουμε υποχρεώσεις απέναντί της στα πλαίσια της οικοκεντρικής ηθικής. Το φιλοσοφικό ρεύμα του οικοκεντρισμού και της Ηθικής της Γης (Leopold, 1949), δεν νοεί πλέον τον μη ανθρώπινο κόσμο ως εργαλειακή αξία, ως αποθήκη φυσικών πόρων και αποδέκτη λυμάτων. Φροντίζει για την ικανοποίηση των αυτόνομων σκοπών του φυσικού κόσμου για επιβίωση, αναπαραγωγή και ποιότητα ζωής ανάλογη με τις δυνατότητές του. Η έννοια των δικαιωμάτων των ζώων, των φυτών, των γεωγραφικών περιοχών, εξασφαλίζει την προστασία και τον σεβασμό απέναντι στον μη ανθρώπινο κόσμο, καθώς η εγγενής αξία του όντος (ανθρώπινου και μη ανθρώπινου) δεν καθορίζεται πλέον από την καντιανή προσέγγιση της ύπαρξης ορθολογικότητας. Στα πλαίσια της οικοκεντρικής προσέγγισης της Περιβαλλοντικής Ηθικής αναδεικνύονται πλέον οι ομοιότητες ανάμεσα στα ανθρώπινα και στα μη ανθρώπινα μέρη της φύσης.

Πλάσματα που δεν έχουν τη δυνατότητα να σκεφτούν, να μιλήσουν ή να επιχειρηματολογήσουν π.χ. ένα ψάρι, ένα δέντρο ή ένα οικοσύστημα, δικαιούνται της απόδοσης εγγενούς αξίας. Η συνειδητή ζωή είναι χαρακτηριστικό που αναπτύσσεται στα πλαίσια κοινωνιών και αποδεικνύεται από την επικοινωνία μεταξύ των μελών της, και έτσι θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι και μορφές ζωής που νομίζουμε ότι δεν έχουν συνειδητή ζωή, όπως πχ τα σκουλήκια, επειδή εμείς δεν μπορούμε να επικοινωνήσουμε μαζί τους, τελικά μπορεί να έχουν στα πλαίσια της δικής τους κοινωνίας δικό τους κώδικα επικοινωνίας. Ακόμη και τα κύτταρα επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω μιας τεράστιας ποικιλίας εξωκυτταρικών χημικών σημάτων, βάσει των οποίων καθορίζεται ο εξειδικευμένος ρόλος του κάθε κυττάρου. Άρα τα κύτταρα του οργανισμού έχουν συνειδητή ζωή, καθώς έχουν τη δυνατότητα επικοινωνίας στα πλαίσια της δικής τους κοινωνίας. Επίσης, όλοι οι οργανισμοί, ευκαρυωτικοί και προκαρυωτικοί, μονοκύτταροι και πολυκύτταροι, δεν ζουν απομονωμένοι. Αντίθετα, οργανώνονται, επικοινωνούν και αλληλεπιδρούν, τόσο μεταξύ τους όσο και με το αβιοτικό περιβάλλον τους.

Η φύση και οι κανόνες λειτουργίας των φυσικών κοινωνιών είναι ένα καλό παράδειγμα για το πώς λειτουργούν και οι ανθρώπινες κοινωνίες, παρόλα αυτά η τάση του ανθρώπου είναι να υποτιμά τα υπόλοιπα είδη, και αυτό ίσως σχετίζεται με κάποιου είδους αλληλεγγύη για το είδος του. Επομένως αυτός ο ρατσισμός που σχετίζεται με τον ανθρωπισμό και ο Singer (2001) ονομάζει 'ειδισμό' (speciesism) δεν είναι αποδεκτός στα πλαίσια της σύγχρονης Περιβαλλοντικής Ηθικής. Οι ανθρωποκεντρικές απόψεις μπορεί να θεωρούν ότι ορισμένες δομικές αντιλήψεις είναι κατάλληλες,

ενώ μια βιοκεντρική ή κοσμοκεντρική άποψη μπορεί να οδηγήσει σε συμπερίληψη ή εξαίρεση εναλλακτικών συνιστωσών. Ωστόσο, θα πρέπει να αποφεύγεται η υπόθεση ότι μια προσέγγιση μπορεί να είναι κατ' ανάγκη σε απόλυτη αντίθεση με άλλες προσεγγίσεις ή ότι οι προσεγγίσεις αντιτίθενται κατηγορηματικά η μια στην άλλη.

Η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης ατομικής αυτονομίας θεωρείται ως προβληματική, ως αιτία πρόκλησης βλάβης ή αδιαφορίας απέναντι στα άλλα όντα και στο περιβάλλον. Επομένως η ατομική αυτονομία, η προσέγγιση της ωφελιμιστικής αυτονομίας με την έννοια του ατομικισμού κατά Mill, στη βάση μόνο δικαιωμάτων και όχι υποχρεώσεων, αποτελεί τη βάση του προβλήματος και στα πλαίσια της περιβαλλοντικής ηθικής προσέγγισης, καθώς δεν γνωρίζουμε ποιες είναι οι πραγματικές μας υποχρεώσεις απέναντι στη φύση.

Αντίθετα αν κινηθούμε στα πλαίσια της αυτονομίας βάσει αρχών, που αποτελεί την καντιανή προσέγγιση, τότε εκφράζουμε πράξεις των οποίων οι αρχές θα μπορούσαν να υιοθετηθούν από όλους με την έννοια της καθολικότητας, πχ. απόρριψη πρόκλησης βλάβης, καταναγκασμού, υποδούλωσης, αδιαφορίας κλπ. Το ζητούμενο είναι να βρούμε τρόπο να δρούμε σε συμφωνία με αυτές τις αρχές εντός ενός συγκεκριμένου πλαισίου ανθρωπίνων και τεχνικών δυνατοτήτων, υλικών αποθεμάτων και περιβαλλοντικών περιορισμών.

Κεφάλαιο 2

2.1 Η έννοια της Βιοποικιλότητας

Το πρώτο βήμα της συζήτησης για την Ηθική και τη Βιοποικιλότητα είναι να καθοριστούν τα κριτήρια και οι ορισμοί, καθώς οι ηθικές επιπτώσεις και οι ευθύνες προς τη Βιοποικιλότητα αλλάζουν ανάλογα με τους τρόπους κατανόησης του όρου. Ο ορισμός της Βιοποικιλότητας έχει αλλάξει με την πάροδο του χρόνου, επί του παρόντος χρησιμοποιείται ευρέως η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα (OHE, 1992), σύμφωνα με την οποία Βιοποικιλότητα είναι «η μεταβλητότητα μεταξύ των έμβιων οργανισμών από όλες τις πηγές, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, των χερσαίων, θαλάσσιων και άλλων υδάτινων οικοσυστημάτων και των οικολογικών συμπλεγμάτων των οποίων αποτελούν μέρος». Αυτό περιλαμβάνει την ποικιλομορφία εντός των ειδών και των οικοσυστημάτων.» (<http://www.cbd.int>). Εκτός από αυτήν την έννοια της βιοποικιλότητας, η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Αλλαγή του Κλίματος (IPCC) προσδιορίζει τα μέρη εντός της βιοποικιλότητας ως γονίδια (γενετική ποικιλότητα), είδη (οργανισμική ποικιλότητα) και οικοσυστήματα (ποικιλότητα οικοσυστημάτων).

Αυτός ο ορισμός και οι συνοδευτικές προδιαγραφές έχουν εξελιχθεί από την αρχική έννοια του όρου και τις ρίζες του στη βιολογία της διατήρησης, υπό την έννοια ότι η βιοποικιλότητα περιλαμβάνει περισσότερα από απλώς αριθμούς ειδών (MacLaurin & Sterelny, 2008). Πολλές εννοιολογικές παραλλαγές μπορούν να καθορισθούν, ένα παράδειγμα είναι ότι ένα οικοσύστημα

μπορεί να ερμηνευθεί ως το σύστημα που απαιτεί την ποικιλότητα, και όχι μόνο το σύστημα που φιλοξενεί την ποικιλότητα. Αυτό προκύπτει από την έννοια ότι η βιοποικιλότητα αποτελείται από τρία κύρια συστατικά (Neem et al., 2008), τη σύνθεση, τη δομή και τη λειτουργία, και κάθε διάταξη των τριών μερών εντός ενός οικοσυστήματος θα μπορούσε να καταστήσει το οικοσύστημα μοναδικό.

Επομένως η βιοποικιλότητα δεν μπορεί να θεωρηθεί «με οποιονδήποτε τρόπο» (Lovejoy, 1995), ίσως το πλέον ορθολογικό θα ήταν να αναγνωρίσουμε την πολυπλοκότητα της ζωής ως τη βασική αρχή και το προσδιοριστικό χαρακτηριστικό. Ένας άλλος χρήσιμος ορισμός, «ο πλούτος και η ποικιλία των οικολογικών κοινοτήτων», χρησιμοποιεί γλώσσα που υπαινίσσεται τις άυλες ιδιότητες της πολυπλοκότητας της βιοποικιλότητας, αλλά δεν παρέχει την απαιτούμενη σαφήνεια, η οποία είναι αντιπροσωπευτική της δυσκολίας ορισμού στο σύνολό της.

Ο προσδιορισμός της έννοιας και η ποσοτικοποίηση της βιοποικιλότητας είναι απαραίτητα στοιχεία για τον συσχετισμό με την έννοια της βιοηθικής και με τις ηθικές πτυχές που προκύπτουν και τις ευθύνες που πηγάζουν ανάλογα με την κατανόηση της έννοιας. Μόνο αφού κατανοήσουμε τη βιοποικιλότητα μπορούμε να αναλύσουμε τη σχέση μας με αυτήν και τις υποχρεώσεις μας έναντι αυτής. Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα που υπογράφηκε το 1992 έδειξε ότι η ευρεία πολιτική για την προστασία των ειδών είναι μια βιώσιμη πορεία δράσης. Με την παγκόσμια προσοχή να εστιάζεται στην καταπολέμηση των επιπτώσεων της παγκόσμιας κλιματικής αλλαγής, υπάρχει η ευκαιρία της σύνδεσης της κλιματικής αλλαγής με την απώλεια των οικοτόπων και τις δυσμενείς επιπτώσεις στην βιοποικιλότητα, με την ελπίδα να επηρεαστούν ή και ακόμη και να ανατραπούν οι ανθρωπογενείς αιτίες της κλιματικής αλλαγής, και να αναπτυχθεί η ευαισθητοποίηση για τον ρόλο που διαδραματίζει η βιοποικιλότητα στην παγκόσμια περιβαλλοντική ισορροπία.

Ήδη από την δεκαετία του 1980 επισημάνθηκε ο κίνδυνος της απώλειας ειδών, οι πιθανές επιπτώσεις στις λειτουργίες των οικοσυστημάτων και η μείωση της ηθικής και οικονομικής αξίας τους ως συνέπεια της μείωσης της φυσικής ποικιλίας (Norton, 1987; Wilson, 1980). Ένα ερώτημα που ανακύπτει στις συζητήσεις σχετικά με τον καλύτερο τρόπο διατήρησης της ποικιλομορφίας της ζωής αφορά το πώς πρέπει να μετρηθεί η βιοποικιλότητα. Αποκαλύπτει η βιοποικιλότητα μιας επιφάνειας –όπως και να υπολογίζεται αυτή– την πραγματική «φυσική» της αξία; Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η διαχείριση και η διατήρηση της βιοποικιλότητας είναι ευκολότερη όταν η ανθρώπινη παρουσία είναι μικρή (Mittermeier et al., 2003). Ωστόσο, η προστασία της βιοποικιλότητας είναι αρκετά διαφορετικό ζήτημα από τη διατήρηση της άγριας φύσης. Ένα σοβαρό πρόβλημα είναι ότι εξακολουθεί να μην υπάρχει ενιαία συμφωνημένο μέτρο βιοποικιλότητας (Maier, 2012). Για παράδειγμα, η ίδια η έννοια του είδους μπορεί να οριστεί μια ποικιλία διαφορετικών τρόπων. Αυτός είναι ένας παράγοντας που περιπλέκει οποιαδήποτε συζήτηση σχετικά με τον ισχύοντα αριθμό των ειδών (βιολογικών ή/και φυλογενετικών) και την ποικιλότητα.

2.2 Βιοποικιλότητα και ανθρωπογενής παρέμβαση

Η Βιοποικιλότητα παρόλο που είναι απαραίτητη για την ευημερία των κατοίκων της Γης και είναι η εκδήλωση της απίστευτης ποικιλίας της ζωής στον πλανήτη μας, απειλείται καθώς ο ρυθμός εξαφάνισης των ειδών υπερβαίνει κατά πολύ τον ρυθμό της νέας ειδογένεσης φυτών, εντόμων και ζώων. Η κύρια αιτία αυτού του ρυθμού εξαφάνισης είναι οι επιλογές που κάνουν τα ανθρώπινα όντα σχετικά με τη χρήση γης. Η εκτεταμένη αποψίλωση των δασών καταστρέφει ενδιαιτήματα που συμβάλλουν στην υγεία και την ποικιλομορφία των εδαφών, των φυτών, των εντόμων και των ζώων που είναι απαραίτητα για την ανθρώπινη ζωή. Η ηθελημένη και ακούσια ανθρώπινη εισαγωγή χωροκατακτητικών ειδών σε φυσικούς οικοτόπους καταστρέφει τη ευαίσθητη ισορροπία των ειδών και την ποικιλομορφία των υγιών χερσαίων και θαλάσσιων οικοσυστημάτων. Η απώλεια δασών λόγω της επέκτασης της γεωργίας, της εξόρυξης, της κατασκευής δρόμων και της αστικοποίησης αυξάνει το ρυθμό και την έκταση της παγκόσμιας κλιματικής αλλαγής.

Η σημαντική καταστροφή της βιοποικιλότητας σχετίζεται με μια «αξιοποίηση» των φυσικών πόρων που παραβιάζει την ηθικά ορθή κατανόηση της εργαλειακής αξίας. Αυτό προφανώς δεν σημαίνει ότι η χρήση γης είναι πάντα ανήθικη. Στην πραγματικότητα, η χρήση της αξίας της γης είναι απαραίτητη για την ευημερία της ζωής. Χωρίς τη χρήση γης, οι πληθυσμοί φυτών, εντόμων, ζώων και ανθρώπων της Γης θα έπαυαν να υπάρχουν. Η βιοποικιλότητα επομένως δίνει τη δυνατότητα στη Γη να παρέχει τις υπηρεσίες υποστήριξης, και ρύθμισης που απαιτούνται για τη ζωή.

Είναι πλέον κατανοητή η σημαντική σχέση μεταξύ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της διατήρησης της βιοποικιλότητας, ενώ αντίστοιχα η ηθική στη βιοποικιλότητα είναι θέμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Καταστρέφοντας τη φυσική ποικιλομορφία από την οποία εξαρτάται η ζωή μιας κοινότητας, υποβαθμίζεται αυτόματα και η ποικιλομορφία των ανθρωπίνων πολιτισμών. Οι άνθρωποι που δείχνουν ευγνωμοσύνη για την τεράστια αφθονία και ποικιλομορφία της ζωής αποτελούν παράδειγμα για εκείνους που θεωρούν δεδομένους τους πόρους της Γης, χρησιμοποιώντας περισσότερα από όσα χρειάζεται. Χρειάζονται άνθρωποι με θάρρος για να αμφισβητήσουν την άπληστη επιδίωξη του οικονομικού κέρδους σε βάρος της βιοποικιλότητας της Γης. Η ηθική διόρθωση για την απληστία είναι η εγκράτεια που συμβουλεύει κάποιον να επιδιώξει βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, μια μορφή ανάπτυξης που διατηρεί και προστατεύει τη βιοποικιλότητα. Η αρετή της εγκράτειας συνδέεται με τη γενναιοδωρία. Ένα άτομο με γενναιοδωρία δείχνει ταπεινότητα και συνειδητοποιεί πόσα πολλά πρέπει να γίνουν γνωστά για τις πολύπλοκες λειτουργίες της φύσης που επιτρέπουν τη ζωογόνο ποικιλομορφία του πλανήτη μας. Η ταπεινοφροσύνη ενθαρρύνει μια στάση αυθεντικής ανθρώπινης δικαιοσύνης σε συνεργασία και όχι με την κυριαρχία της φύσης.

Κεφάλαιο 3

3.1 Το περιβαλλοντικό αδιέξοδο. Υπάρχει λύση;

Η ανθρώπινη ύπαρξη βασίζεται εντελώς σε περίπλοκα φυσικά συστήματα: την ατμόσφαιρα, τα ωκεάνια ρεύματα, το έδαφος, ουσιαστικά τον ιστό της ζωής του πλανήτη. Οι ερευνητές που ασχολούνται με αυτού του είδους τα περίπλοκα συστήματα έχουν ανακαλύψει ότι αυτά συμπεριφέρονται με αρμονικό τρόπο. Δεν έχει σημασία αν αυτό το σύστημα είναι ένα κράτος, ένα τροπικό δάσος ή τα παγετώδη καλύμματα στην Ανταρκτική, καθώς η συμπεριφορά του εκάστοτε συστήματος ακολουθεί συγκεκριμένους μαθηματικούς κανόνες. Υπό φυσιολογικές συνθήκες τα περίπλοκα συστήματα αυτορυθμίζονται, καθώς μπορούν να απορροφήσουν τις πιέσεις μέχρι ένα συγκεκριμένο σημείο, διατηρώντας με αυτό τον τρόπο μία κατάσταση ισορροπίας. Ωστόσο, ξεπερνώντας αυτό το κρίσιμο σημείο το σύστημα αρχικώς απορρυθμίζεται ενώ η νέα κατάσταση ισορροπίας συχνά είναι αδύνατο να επανέλθει σύντομα.

Ο ανθρώπινος δυτικός πολιτισμός βασίζεται σε τρέχουσες καταστάσεις ισορροπίας. Παρόλα ταύτα σε παγκόσμια κλίμακα, τα συστήματα καίριας σημασίας φαίνεται να πλησιάζουν στο σημείο καμπής τους. Έτσι, αν ένα σύστημα καταρρεύσει είναι πολύ πιθανόν να συμπαρασύρει και άλλα συστήματα μαζί του ενεργοποιώντας μία αλληλουχία από χαοτικές καταστάσεις γνωστή και ως συστημική περιβαλλοντική κατάρρευση, γεγονός που συνέβη κατά την διάρκεια των προηγούμενων πέντε μαζικών εξαφανίσεων τα τελευταία 440 εκατ. χρόνια. Έχουν προταθεί διάφορα αίτια για την πρόκληση των μαζικών εξαφανίσεων, πχ. (α) προσκρούσεις αστεροειδών, (β) ταχείες διακυμάνσεις της θαλάσσιας στάθμης ή/και (γ) κλιματικές αλλαγές που οδηγούν σε (i) παγετώδη φαινόμενα, (ii) αλλαγές στην αλατότητα και σε (iii) ανοξικές καταστάσεις, (δ) ηφαιστειακές καταστροφές και (ε) αυξημένη κοσμική ακτινοβολία. Τα ευρήματα και τα συμπεράσματα της έρευνας κατά τα τελευταία 30 χρόνια, όσον αφορά στη μελέτη των μαζικών εξαφανίσεων που συνέβησαν εκατομμύρια χρόνια πριν, θεωρούνται πλέον όχι μόνο αξιοποιήσιμα αλλά και απαραίτητα για έναν βασικό λόγο: πιστεύεται ότι σήμερα βιώνουμε την 6η μαζική εξαφάνιση (Benton, 2003).

Βασιζόμενοι στους ρυθμούς εξαφάνισης, υπολογίζεται ότι είναι πολύ πιθανόν να βιώσουμε στον 21^ο αιώνα τον αφανισμό του 30% των ειδών, γεγονός που δεν διαφέρει σημαντικά από τις μαζικές καταστροφές του παρελθόντος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο ρυθμός υποχώρησης των τροπικών δασών και οι συνεπακόλουθη υποβάθμιση της βιοποικιλότητας, αλλά και η καταστροφή του θαλάσσιου περιβάλλοντος που αντικατοπτρίζεται στην εξαφάνιση των κυρίαρχων ειδών και στη συρρίκνωση της τροφικής αλυσίδας. Οι παρατηρήσεις αυτές υπολογίζονται στο συνολικό πλαίσιο της παγκόσμιας κλιματικής αλλαγής και της ανθρωπογενούς επίδρασης σε αυτή.

Σύμφωνα με τους Novacek & Cleland (2001), η επίρριψη των ευθυνών της απώλειας της βιοποικιλότητας στον ανθρώπινο παράγοντα, οδηγεί στη αναζήτηση προτάσεων για επίλυση του προβλήματος: (α) υπάρχει η άποψη ότι θα πρέπει να αφεθεί η φύση να ανακάμψει, κάτι που απαιτεί την παρέλευση δεκάδων εκατ. ετών, (β) κάποιιοι προτείνουν ότι η επανόρθωση θα προκύψει μετά

από μείωση του παγκόσμιου πληθυσμού, (γ) προτείνεται επίσης η διαχείριση προστατευομένων περιοχών πλούσιων σε βιοποικιλότητα και τέλος (δ) κάποιοι αναφέρονται σε μια οικοσυστημική προσέγγιση του προβλήματος με ενέργειες επανόρθωσης.

Ένα σύγχρονο παράδειγμα καταστροφής της βιοποικιλότητας σε συνδυασμό με την τρέχουσα κλιματική αλλαγή δείχνει το πώς οδηγούμαστε σε ολέθρια περιβαλλοντικά αποτελέσματα. Μία λωρίδα σαβάνας, γνωστή και ως Cerrado, καλύπτει την κεντρική Βραζιλία. Η βλάστηση της βασίζεται στην ύπαρξη πάχνης, η οποία βασίζεται αντιστοίχως σε δέντρα με βαθιές υπόγειες ρίζες, οι οποίες απορροφούν το υπόγειο νερό και έπειτα το απελευθερώνουν στην ατμόσφαιρα μέσω των φύλλων τους. Τα τελευταία χρόνια βέβαια, τεράστια έκταση της Cerrado, έχει αποψιλωθεί με σκοπό την βιομηχανική καλλιέργεια σιτηρών, κυρίως της σόγιας για τις θηριώδεις ανάγκες της εντατικής εκτροφής κοτόπουλων και γουρουνιών σε παγκόσμια κλίμακα για την τροφοδότηση της αγοράς κρέατος. Όμως με την υλοτόμηση των δέντρων, ο αέρας γίνεται ξηρότερος, με αποτέλεσμα τα μικρότερα φυτά να πεθαίνουν και έτσι να κυκλοφορεί ακόμα μικρότερη ποσότητα νερού. Σε συνδυασμό με την παγκόσμια θέρμανση του πλανήτη, οι επιστήμονες προειδοποιούν ότι σύντομα αυτός ο φαύλος κύκλος θα μετατρέψει ολόκληρο το σύστημα σε έρημο και θα επιδεινώσει ακόμα περισσότερο τις πιέσεις που δέχονται τα τροπικά δάση (Hughes & Burgess, 2019, Hoffmann et al., 2021).

Είναι πλέον προφανές ότι οι συνέπειες κάθε πίεσης στο φυσικό περιβάλλον που αντανακλούν στο ποιοτικό επίπεδο, μέσω κυρίως της κλιματικής αλλαγής, αλλά και της ανάδυσης του αδιάσπαστου της ενότητας των φυσικών διεργασιών της οικόσφαιρας, έχουν ανέλθει στο επίπεδο των «άμεσα απτών φαινομένων», τα οποία βιώνονται ολοένα εντονότερα από εκατομμύρια κατοίκους αυτού του πλανήτη.

Παρόλο το ολοένα αυξανόμενο πλήθος στοιχείων που επιβεβαιώνουν καθημερινά την οικολογική καταστροφή που συντελείται στον πλανήτη, με την ουσιαστική θανάτωση της φύσης, ο άνθρωπος δεν φαίνεται να κατανοεί το μέγεθος του προβλήματος. Αν και η επιβίωση του ανθρώπινου είδους εξαρτάται από την διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, είναι μάλλον μύθος το ότι οι σύγχρονοι άνθρωποι αντιλαμβάνονται ως σημαντική την επιβίωση τους καθώς πείθουν τους εαυτούς τους ότι οι σοβαρές απειλές της κλιματικής κρίσης ή της οικολογικής καταστροφής δεν αποτελούν σημαντικά προβλήματα ή ακόμα και δεν συμβαίνουν στην πραγματικότητα, οπότε και διπλασιάζουν το μέγεθος της καταστροφής.

Συναινώντας στην κατ' εξακολούθηση καταστροφή των φυσικών συστημάτων που υποστηρίζουν την επιβίωσή μας, ικανοποιούμε τις επιθυμίες των ισχυρών εταιρειών, που ελέγχουν την παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα. Ο σύγχρονος δυτικός πολιτισμός διαπερνάται από τη θεμελιώδη λογική της διαρκώς ογκούμενης οικονομικής ανάπτυξης και της εντεινόμενης συσσώρευσης του κεφαλαίου. Στο θεωρητικό ρεύμα του οικο-μαρξισμού η αιτία της περιβαλλοντικής κρίσης βρίσκεται στην πολιτική οικονομία των καπιταλιστικών κοινωνιών (Benton, 1989; O'Connor, 1994; Μπάλιας, 2008, 2012). Για να υπηρετηθεί, όμως, αυτή η άτεγκτη λογική χρειάζεται μια

αυξανόμενη απόσπαση και εκμετάλλευση φυσικών πόρων με συνέπεια την εξάντλησή τους αλλά και την διαρκώς αυξανόμενη ρύπανση (αύξηση του διοξειδίου του άνθρακα, εκπομπές ρύπων, χημικά και οργανικά απόβλητα, κ. α.) που συντελούν στην κορυφούμενη περιβαλλοντική και κλιματική κρίση.

Παραμένοντας εγκλωβισμένοι στα επιφανειακά ζητήματα, απορροφημένοι στην επιπολαιότητα και στις ανούσιες μικροκαταναλωτικές μας συνήθειες, παραχωρούμε την συγκατάθεσή/συναίνεσή μας για την αλόγιστη καταστροφή της φύσης, μια κατάσταση σταδιακά αποδεκτή από το κοινωνικό σύνολο. Οι σύγχρονες πράσινες αλλαγές έχουν ελάχιστη διαφορά στο συνολικό αντίκτυπο της κατανάλωσης. Για παράδειγμα η πράσινη αλλαγή προς τη χρήση βιοκαυσίμων αποτελεί μια ακόμη αιτία της καταστροφής του περιβάλλοντος, καθώς τα δάση υλοτομούνται προκειμένου να παραχθούν πέλετς και νέου τύπου υγρά καύσιμα (πχ. βιοκηροζίνη, Llamas et al., 2012) και τα εδάφη καταστρέφονται για την παραγωγή βιομεθανίου. Κάτι τέτοιο θα ξεπεραστεί μόνο αν σταματήσει αυτή η συναίνεση ως μια μονοσήμαντη μετάφραση της αυτονομίας. Οι περιβαλλοντικοί διαδηλωτές, οι οποίοι απαιτούν την συστημική αλλαγή έχουν αφουγκραστεί αυτήν τη θεμελιώδη αλήθεια. Ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι, νεαρής κυρίως ηλικίας, αρνούνται πλέον να συναινέσουν, αντιλαμβανόμενοι ότι η αντίσταση σε αυτή την κατάσταση είναι ο μόνος δρόμος για την επιβίωση του ανθρώπινου είδους. Η εντάσεως κεφαλαίου οικονομική ανάπτυξη έχει τάση προς την περιβαλλοντική υποβάθμιση ή καταστροφή, και το οικονομικό όφελος από τέτοιες δραστηριότητες το οποίο συνίσταται, κυρίως, στην καταβολή φόρων στο κράτος και στη δημιουργία μερικών θέσεων εργασίας, δεν αντισταθμίζει την τεράστια καταστροφή των φυσικών πόρων και την απώλεια των οικοσυστημικών υπηρεσιών. Γι' αυτόν το λόγο ο δυτικός πολιτισμός δεν μπορεί να οδηγηθεί σε οικολογικό μετασχηματισμό. Η σκληρή αλήθεια είναι ότι για να αποφευχθεί η κλιματική και η οικολογική καταστροφή, είναι αναγκαίος ο περιορισμός του κυνηγιού για υπερβολικό οικονομικό όφελος.

Σήμερα, στο σύγχρονο δυτικό πολιτισμό, ο ρυθμός μετασχηματισμού του φυσικού περιβάλλοντος βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με τις φυσικές διεργασίες του πλανήτη, μεταβάλλοντας τις ισορροπίες εκείνες που επέτρεψαν την παρουσία και την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους. Το σημαντικό είναι να εφαρμοστούν δράσεις για την αντιμετώπιση της απώλειας ειδών, πληθυσμών και ενδιαιτημάτων. Είναι τουλάχιστον σχήμα οξύμωρο να απειλείται η Ζωή εκατοντάδων εκατομμυρίων ετών από ένα και μόνο είδος, που θεωρείται και το πιο ευφύες και η παρουσία του στον πλανήτη υπολογίζεται μόλις στα τελευταία 37 δευτερόλεπτα από το συνολικό 24ώρο της δημιουργίας της Γης.

3.2 Σύμπλεξη της Βιοηθικής με την Βιοποικιλότητα. Η λογική της νέας εποχής

Οι κοινές κριτικές, και τα ηθικά διλήμματα που σχετίζονται με τις προσεγγίσεις της βιοποικιλότητας λαμβάνονται υπόψη για την καλύτερη κατανόηση των προκλήσεων του σχηματισμού αποδεκτής θεωρίας για την περιβαλλοντική ηθική. Προσεγγίζοντας τα ηθικά ζητήματα της βιοποικιλότητας από μια περιγραφική οπτική γωνία, μέσω της ανάλυσης των περιπτώσιολογικών

μελετών και της πολιτικής του πραγματικού κόσμου, εισάγονται οι τρόποι με τους οποίους η βιοηθική και η βιοποικιλότητα αλληλοσυνδέονται. Η βάση για μια τέτοια προσπάθεια έχει τις ρίζες της στην κρίση απώλειας βιοποικιλότητας που συμβαίνει στον σύγχρονο κόσμο. Η προφανώς λανθασμένη άποψη σήμερα είναι ότι η βιοποικιλότητα ερμηνεύεται μόνο ως «υπηρεσίες οικοσυστήματος που συμβάλλουν στην ανθρώπινη ευημερία» (Dempsey & CBD Alliance, 2010). Για την σωστή αποτύπωση της πραγματικής έννοιας της βιοποικιλότητας είναι απαραίτητη η ενίσχυση των προτύπων, είτε θεωρητικών είτε πρακτικών, σύμφωνα με τις αρχές της Σύμβασης για την Βιοποικιλότητα, τα οποία περιλαμβάνουν όχι μόνον την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης ηθικής προσέγγισης, αλλά και όλα τα επιμέρους συστατικά της βιοποικιλότητας. Μια τέτοια προσέγγιση είναι μονόδρομος για ένα βιώσιμο μέλλον, το οποίο είναι ένας συμφωνημένος στόχος όλων των κρατών μελών των Ηνωμένων Εθνών (Dempsey & CBD Alliance, 2010).

Η μεθοδολογία για την επίτευξη μιας τέτοιας μεταστροφής, επικεντρώνεται στην αξία. Με τη σύλληψη της αξίας ως το κέντρο των προσεγγίσεων και το δυναμικό στοιχείο εντός των σχέσεων, αλλά και τη μετατόπιση της αξίας από την έννοια της οικονομίας, σε μια ευρύτερη, βαθύτερη και πλουσιότερη κατανόηση του τι μπορεί να σημαίνει σε μια ποικιλία πλαισίων και σε μια ποικιλία ενδιαφερόμενων μερών. Σε αυτή τη βάση πρέπει να εξετάζονται τα βασικά ερωτήματα της περιβαλλοντικής ηθικής, όπως

«Γιατί πρέπει να διαφυλάξουμε τη βιοποικιλότητα;»

«ποια είναι η πηγή της αξίας της βιοποικιλότητας, της ανθρώπινης, εγγενούς ή και των δύο;»

«ποια είναι η ουσία ή η «κατηγορία» της αξίας όπως υφίσταται;»

αλλά και το πιο δύσκολο ερώτημα

«πώς πρέπει να ενεργήσουμε μετά την καθιέρωση της αξίας;»

Αυτά τα ερωτήματα τείνουν να έχουν πολύ διαφορετικές απαντήσεις ανάλογα με τις πηγές εκπόρευσής τους, στην κατεύθυνση της διατήρησης ή στην κατεύθυνση της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων. Λόγω της προφανούς διαφοράς απόψεων, χρειάζεται καλύτερη κατανόηση για να βρεθεί ένας ενδιάμεσος δρόμος για τη χάραξη πολιτικής. Η πολυπλοκότητα των ηθικών πτυχών της βιοποικιλότητας οφείλεται εν μέρει στην πολύπλευρη εννοιολογική φύση της βιοποικιλότητας και, δεύτερον, στη διαφορετική σκέψη σχετικά με την αξία και τα δικαιώματα της ζωής για τα μη ανθρώπινα όντα.

Σύμφωνα με τον Norton (1987), η ανάλυση κόστους-οφέλους από την άποψη των ανθρώπινων συμφερόντων δεν στηρίζει τη βιοποικιλότητα, ενώ έχει έναν εντυπωσιακό παραλληλισμό με τα επιχειρήματα για την ανθρώπινη αξία. Τα είδη έχουν ήδη γίνει λειτουργικά οριακά στο οικοσύστημα στο οποίο βρίσκονται. Σύμφωνα με την άποψη κόστους-οφέλους θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι οι αρνητικές επιπτώσεις της μείωσης των ειδών στην παραγωγικότητα του συστήματος (οικοσυστημικές υπηρεσίες) είναι αμελητέες από

ανθρωποκεντρική άποψη, δεδομένου ότι οι πόροι που θα απαιτούνταν για τη διατήρηση ή την αποκατάσταση των πληθυσμών αυτών των ειδών θα μπορούσαν κάλλιστα να χρησιμοποιηθούν για την προώθηση των ανθρώπινων αναγκών.

Είναι λοιπόν η βιοποικιλότητα ένα εγγενές αγαθό που αξίζει να προστατευθεί ως αυτοσκοπός ανεξάρτητα από την σημασία που έχει για τον άνθρωπο; Εφόσον όλα τα έμβια όντα είναι εγγενώς πολύτιμα και αποδεχόμαστε την ποικιλομορφία στις εγγενείς αξίες, τότε είναι προφανής η αξία της βιοποικιλότητας. Εάν βασιστούμε στην ηθικοβιοκεντρική προοπτική ότι κάθε μορφή ζωής είναι εγγενώς πολύτιμη, τότε θα είναι ορθό να αποδεχθούμε ότι η βιοποικιλότητα - δηλαδή, η ποικιλομορφία σε βιολογικές μορφές ζωής - είναι επίσης κάτι εγγενώς πολύτιμο. Με λίγα λόγια, αν η ζωή είναι ένα καλό πράγμα, και αν ένας κόσμος που περιέχει καλά πράγματα διαφορετικών ειδών είναι καλύτερος από ένα κόσμο λιγότερων ειδών, τότε η υψηλότερη βιοποικιλότητα είναι καλύτερη από τη χαμηλότερη βιοποικιλότητα.

Σύμφωνα με τον Taylor (1991) στα πλαίσια της θέσης του βιοκεντρισμού κάθε ζωντανός οργανισμός έχει εγγενή αξία. Ωστόσο, υπάρχει μια σκεπτικιστική πρόκληση η οποία θέτει υπό αμφισβήτηση την ηθική σημασία των βιολογικών συμφερόντων και σχετίζεται με τους λόγους που θα μπορούσαν να υπάρχουν για να σεβαστούμε ή να δώσουμε ηθικό βάρος στα βιολογικά συμφέροντα όλων των έμβιων οργανισμών (O'Neill, 1992). Σε αυτή την αμφισβήτηση, η καλύτερη απάντηση του βιοκεντριστή εστιάζει στους λόγους για τους οποίους τα μέλη του ανθρώπινου είδους πιστεύουν ότι αξίζουν περισσότερο από μέλη άλλων ειδών στη Γη. Η ανθρωποκεντρική προσέγγιση κάνει έκκληση στο γεγονός ότι οι άνθρωποι έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά, όπως αυτοσυνειδησία, ορθολογισμός, γλωσσική ικανότητα, αντίληψη για την ηθική αποφάσεων, για αισθητική δημιουργία και εκτίμηση, και πολλές άλλες ικανότητες και δεξιότητες που δεν έχει καμία άλλη μορφή ζωής στη Γη, σε τόσο μεγάλο βαθμό όπως οι άνθρωποι. Όμως, το σύνολο αυτών των χαρακτηριστικών δεν είναι κάτι άλλο εκτός από αυτά ακριβώς τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που κατέχονται από τα μέλη του ανθρώπινου είδους για να ζήσουν μια καλή ανθρώπινη ζωή (Plumwood, 1993). Αντίστοιχα, άλλου τύπου χαρακτηριστικά μπορεί να διαθέτουν άλλα ζωντανά πλάσματα άλλου είδους, που τους προσδίδουν τέτοιες ικανότητες και δεξιότητες για να ζήσουν και αυτά μια καλή ζωή σε σχέση με το είδος τους.

Η πολιτική αλλαγή φαίνεται να είναι αναγκαία προκειμένου να έχουμε μια οικολογικά ευαίσθητη κοινωνία στα πλαίσια μιας μονόδρομης ηθικής υπευθυνότητας. Ο οικοκεντρισμός, μας εμπνέει την υπευθυνότητα που πρέπει να έχουμε για το οικοσύστημα, όχι μόνο για το δικό μας καλό, δηλαδή για να ευτυχήσουμε εμείς και οι μελλοντικές γενεές του ανθρώπου, αλλά κυρίως για το καλό του οικοσυστήματος. Ευτυχώς ή δυστυχώς, το ανθρώπινο είδος είναι το μόνο από αυτά που κατοικούν στον πλανήτη που μπορεί συνειδητά και με συντονισμένες ενέργειες να αναλάβει μια συστηματική δράση προς το σκοπό αυτό, στα πλαίσια μέτρων πολιτικής και θεσμικών ρυθμίσεων. Δεν αρκούν όμως αυτά για τη λύση του προβλήματος, η καθημερινότητα αναδεικνύει την αβεβαιότητα

και την αναξιοπιστία τους αν συνεχίσουμε να πορευόμαστε στη βάση της ατομικής ωφελιμιστικής αυτονομίας.

Ωστόσο, αν υποθεθεί ότι η προσφυγή στην ανθρώπινη υπεροχή είναι η μόνη γραμμή άμυνας στην οποία οι άνθρωποι προσπαθούν ηθικά να δικαιολογήσουν το ότι έχουν ήδη ωφεληθεί δυσανάλογα από ό, τι τα άλλα είδη, το μεγαλείο της ανθρωπότητας μπορεί να αναδείξει την ηθική ικανότητά της να υπερκεράσει τα ίδια συμφέροντα προς όφελος της επιθυμίας να φροντίζει και να μοιράζεται με εκείνους που είναι λιγότερο ικανοί να υπερασπιστούν τον εαυτό τους. Η επανατοποθέτηση των οικολογικών δεδομένων στην ηθική βάση του οικοκεντρισμού και της ατομικής αυτονομίας βάσει αρχών αποτελεί την μόνη διέξοδο στο σύγχρονο οικολογικό αδιέξοδο.

Κεφάλαιο 4

Μελέτη περίπτωσης από τον ελλαδικό χώρο

Το οικοσύστημα της Πάρνηθας και η επιστροφή των λύκων. Παρέμβαση στη βιοποικιλότητα?

Τα οικοσυστήματα αποτελούν πολύπλοκα δυναμικά πλέγματα που βρίσκονται σε μια συνεχή μεταβολή και εξέλιξη και αποτελούνται από στοιχεία που αλληλεπιδρούν και εξαρτώνται μεταξύ τους. Επομένως για τον ορισμό του οικοσυστήματος εκτός από τα στοιχεία που το αποτελούν, πρέπει να προσδιοριστούν και οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους. Οι οικοσυστημικές υπηρεσίες, προμηθευτικές, ρύθμισης και διατήρησης και πολιτισμικές, αναφέρονται στα οφέλη που προκύπτουν για τον άνθρωπο από τη λειτουργία του οικοσυστήματος, πχ. διατροφή, καθαρός αέρας, νερό, υγεία, ασφάλεια, προστασία, ψυχαγωγία, διασκέδαση. Οι οικοσυστημικές υπηρεσίες έχουν αξία, πχ. οικονομική αξία, αξία υγείας, κοινωνικές αξίες και τα θεσμικά όργανα οφείλουν να τις προστατεύουν με μέτρα πολιτικής που αναφέρονται στους εμπλεκόμενους φορείς και χρήστες (Πρόγραμμα LIFE IP-4 NATURA2018-2025 https://edozoume.gr/wpcontent/uploads/2021/03/A3Brochure3High_FINAL-compressed.pdf).

Η Πάρνηθα είναι το ψηλότερο ορεινό σύστημα της Αττικής (1413μ) με το μοναδικό δάσος της κεφαλληνιακής ελάτης σε υψόμετρο πάνω από 800μ. και 1000 είδη φυτών από τα οποία 96 είναι σπάνια και απειλούμενα (Αμοργιανιώτης, 1997, Αντωνόπουλος, 2015). Στα πλαίσια της πλούσιας πανίδας, ξεχωρίζει το ενδημικό κόκκινο ελάφι, με τον μοναδικό πλούσιο πληθυσμό που έχει απομείνει στην Ελλάδα. Ο Εθνικός Δρυμός της Πάρνηθας μπορεί να νοηθεί ως ένα φυσικό οικοσύστημα επηρεασμένο από τον άνθρωπο, ένα ορθολογικά διαχειριζόμενο δάσος όπου καταβάλλεται προσπάθεια διατήρησης της οικολογικής ευστάθειας. Καθώς οι φυσικές διεργασίες παίζουν πρωτεύοντα ρόλο στη διατήρηση και εξέλιξη του συνόλου των βιοτικών και αβιοτικών χαρακτηριστικών του, είναι σημαντικό για την κατανόηση της λειτουργίας του να κατανοηθούν και

όλες οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των φυσικών στοιχείων που συναποτελούν, πέρα από το δάσος, τον Εθνικό Δρυμό Πάρνηθας. Η παρουσίαση της περίπτωσης του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας αποτελεί παράδειγμα εφαρμογής μέτρων για τη διαχείριση φυσικών οικοσυστημάτων με στόχο τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και διερεύνηση της επιστροφής των λύκων ως πιθανής διατάραξης των οικοσυστημικών υπηρεσιών.

Το θεσμικό καθεστώς και οι αποφάσεις

Ο εθνικός δρυμός της Πάρνηθας ιδρύθηκε το 1961 με το προεδρικό διάταγμα ΒΔ644/1961 και κηρύχθηκε «Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους» με απόφαση του Υπουργείου Γεωργίας (25638/1969), για να προστατευτεί από τις παράνομες υλοτομίες και οικοπεδοποιήσεις. Στα περιφερειακά δάση ιδρύθηκαν Καταφύγια Θηραμάτων, για την προστασία της πανίδας της περιοχής (Αμοργιανιώτης, 1997). Η Πάρνηθα ανήκει στον κατάλογο του δικτύου «Natura 2000» (Οδηγία 43/92/ΕΟΚ) και ο Εθνικός Δρυμός της Πάρνηθας είναι μία από τις 26 «Ζώνες Ειδικής Προστασίας» σύμφωνα με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ καθώς φιλοξενεί 37 είδη πτηνών που περιλαμβάνονται στα παραρτήματα της οδηγίας, αλλά και πλήθος πουλιών, θηλαστικών, ερπετών και αμφιβίων που περιλαμβάνονται στα «αυστηρά προστατευόμενα» είδη πανίδας της Σύμβασης της Βέρνης (1979).

Ο Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας θεσμοθετήθηκε με τον Ν. 2742/1999, άρθρο 15 (ΦΕΚ. 207/Α/7.10.1999) και ιδρύθηκε με τον Ν. 3044/2002, άρθρο 13 (ΦΕΚ. 197/Α/27.8.2002) με σκοπό τη διατήρηση των φυσικών πόρων και της βιοποικιλότητας της προστατευόμενης περιοχής, με βασική μέριμνα όλων των δραστηριοτήτων που αφορούν: Διατήρηση βιοτόπων με ιδιαίτερη οικολογική σημασία, Προστασία σπάνιων και απειλούμενων ειδών άγριας χλωρίδας και πανίδας, Διατήρηση ειδών της αυτοφυούς χλωρίδας και άγριας πανίδας, Αναβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής, Προώθηση και στήριξη της επιστημονικής έρευνας και γνώσης, με αξιοποίηση και εφαρμογή αποτελεσμάτων, Υλοποίηση μέτρων έμμεσης προτεραιότητας για τη διατήρηση των ειδών της άγριας πανίδας και των βιοτόπων, Αξιοποίηση δυνατοτήτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και ενημέρωσης των κατοίκων και φορέων της περιοχής, Προώθηση μέσων και μέτρων ενημέρωσης – ευαισθητοποίησης του κοινού κ.α., Ενίσχυση της φύλαξης των περιοχών μέσω έμπειρου προσωπικού.

Ο Οργανισμός Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (ΟΦΥΠΕΚΑ) είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου εποπτευόμενο από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας (ΥΠΕΝ). Ο ΟΦΥΠΕΚΑ ορίστηκε το έτος 2020 ως καθολικός διάδοχος του Εθνικού Κέντρου Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ) με διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια (ν. 4685 / 2020). Σκοπός του ΟΦΥΠΕΚΑ είναι η εφαρμογή της πολιτικής που χαράσσει το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας για (i) τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και (ii) την προώθηση και υλοποίηση δράσεων αειφόρου ανάπτυξης και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Παρακολούθηση του οικοσυστήματος

Η ανάπτυξη διάφορων δραστηριοτήτων, όπως το καζίνο, οι εγκαταστάσεις των επικοινωνιών και οι στρατιωτικές μονάδες, η υπερσυγκέντρωση των επισκεπτών στα ευαίσθητα οικοσυστήματα του Δρυμού, η αύξηση κρουσμάτων λαθροθηρίας, η ατμοσφαιρική ρύπανση που μετακινούσε το νέφος από την πόλη κλπ. επέδρασαν αρνητικά στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος της Πάρνηθας. Μετά την ανακήρυξη της ως Δρυμού πάρθηκαν μέτρα στα πλαίσια αποσπασματικών μελετών για την ίδρυση καταφυγίων για τα θηράματα, την απαγόρευση της βοσκής, της θήρας, της κοπής των δέντρων, πραγματοποιήθηκαν έργα αντιπυρικής προστασίας, δημιουργήθηκαν χώροι αναψυχής κλπ. Μέχρι την πυρκαγιά του 2007, η διαχείριση του πυρήνα του Εθνικού Δρυμού της Πάρνηθας και της περιφερειακής ζώνης υπήρξε χαλαρή στοχεύοντας κυρίως στην προστασία της από πυρκαγιές και γενικότερα από παράνομες επεμβάσεις (Αμοργιανιώτης, 1997).

Ανθρωπογενείς παρεμβάσεις και η κατάσταση του οικοσυστήματος του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας

Πριν από την ίδρυση του δρυμού, κατά την δεκαετία 1940-1950 υπήρξε η δημιουργία στρατιωτικών εγκαταστάσεων του στρατού ξηράς, του πολεμικού ναυτικού, της αεροπορίας και την δεκαετία του 1960 η αμερικανική βάση επικοινωνιών. Όλες οι εγκαταστάσεις βρίσκονται στον πυρήνα του εθνικού δρυμού και είναι προσβάσιμες από πλήρες οδικό δίκτυο, οι μισές από αυτές σήμερα εγκαταλειμμένες Παρόλο που έχουν εξαιρεθεί νομικά από τον εθνικό δρυμό (ιδρυτικό διάταγμα 644/61) δημιουργούν πρόβλημα στο φυσικό περιβάλλον της περιοχής (Αμοργιανιώτης, 1997). Το 1962 δημιουργήθηκαν οι τηλεπικοινωνιακές εγκαταστάσεις του ΟΤΕ στη θέση Ορνιό και προστέθηκαν σταδιακά αλλά άναρχα κεραιές ιδιωτικών σταθμών με βάση τον Ν. 1866/89 και Ν. 2145/1993, δημιουργώντας συνθήκες κορεσμού στην περιοχή. Επίσης δημιουργήθηκε το καζίνο της Πάρνηθας από τον ΕΟΤ με πολλούς περιφερειακούς χώρους και τελεφερίκ. Υπάρχουν δύο ορειβατικά καταφύγια στο Μπάφι και το Φλαμπούρι, αλλά και οι εγκαταλειμμένες αθλητικές εγκαταστάσεις του ΣΕΓΑΣ, του σανατόριου Πάρνηθας στην είσοδο του δρυμού που αργότερα μετατράπηκε από τον ΕΟΤ σε ξενοδοχείο Ξενία και του σαλέ Κυκλάμινα, καθώς και χώροι αναψυχής που με τον κορεσμό των χιλιάδων επισκεπτών δημιούργησαν προβλήματα στο περιβάλλον.

Οι χαμηλότερες περιοχές του βουνού καλύπτονται από δάσος χαλεπίου πεύκης και θάμνους της μεσογειακής βλάστησης, ενώ πάνω από τα 800μ. αναπτύσσεται το δάσος της κεφαλληνιακής ελάτης που σχηματίζει τον πυρήνα του Εθνικού Δρυμού. Η Πάρνηθα είναι το μοναδικό βουνό της Ελλάδας στο οποίο υπάρχουν ελάφια του είδους *Cervus elaphus* που στο παρελθόν ήταν εξαπλωμένο σ' όλη τη χώρα. Επίσης, υπήρχαν πολλά άγρια ζώα που τώρα έχουν εξαφανιστεί, όπως αρκούδες, κ.α., ή έχουν επανακάμψει όπως οι λύκοι. Σήμερα, εκτός από τον πυρήνα του Δρυμού, μια ευρύτερη περιοχή που περιλαμβάνει τα δάση Λοιμικό, Σαλονίκη, Γκούρα, Τατόι, Βούντημα, Αυλώνα και μέρος του Δάσους της Φυλής, συνολικής έκτασης 120.000 στρεμ., αποτελεί μόνιμο καταφύγιο θηραμάτων και σ' αυτό απαγορεύεται το κυνήγι σε όλη τη διάρκεια του έτους. Επίσης, στον πυρήνα του Δρυμού, σε μια έκταση 1.200 στρεμ., λειτουργεί εκτροφείο ευγενών θηραμάτων (ελαφιών, ζαρκαδιών, αγριοκάτσικων) για εμπλουτισμό άλλων περιοχών όπου δεν υπάρχουν πολλά Θηράματα.

Από το 1913 ως το 1998 σημειώθηκαν 393 πυρκαγιές κυρίως σε δάση χαλεπίου πεύκης στο Τατόι και τη Βαρυμπόμπη, σε περιοχές που κάηκαν από μία έως έξι φορές. Στο ελατοδάσος οι πυρκαγιές ήταν πολύ λιγότερες, καθώς πάνω από τα 800μ η μέση θερμοκρασία είναι χαμηλότερη και οι ανθρώπινες δραστηριότητες περιορισμένες (Αμοργιανώτης, 2007). Μέχρι τότε δεν υπήρχε κανένας λόγος παρέμβασης ακόμη και στα πιο δύσκολα εδάφη για τεχνητή αναδάσωση, καθώς η μακροχρόνια έκθεση των μεσογειακών οικοσυστημάτων στη φωτιά έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη διαδικασιών προσαρμογής με βάση της ιδιότητες των φυτών που χαρακτηρίζουν αυτά τα οικοσυστήματα (Αριανούτσου-Φαραγγιτάκη, 2007), εκτός της περίπτωσης επαναλαμβανόμενων πυρκαγιών με συχνότητα κάτω από τα 10 χρόνια, όπου η αναγέννηση της χαλεπίου πεύκης είναι αδύνατη.

Η μεγάλη πυρκαγιά του 2007 είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή 21800 στρεμμάτων κεφαλληνιακής ελάτης που αποτελούσαν τα 2/3 του ελατοδάσους του δρυμού. Συνολικά κάηκαν πάνω από 36000 στρέμματα του Εθνικού Δρυμού. Η πανίδα της περιοχής δέχτηκε ισχυρό πλήγμα, μεταξύ των οποίων και ο πληθυσμός των ελαφιών με θύματα (30-35 άτομα), κυρίως νεογέννητα και νεαρά άτομα αλλά και πλήθος ενήλικων κυρίως θηλυκών ατόμων, με αποτέλεσμα την μετατόπιση σημαντικών πληθυσμών ελαφιών σε περιοχές με δυσμενέστερες συνθήκες επιβίωσης και την μετακίνησή τους σε μεγάλες αποστάσεις για την αναζήτηση νέων βιοτόπων (Παπικά, 2007). Λόγω της υπερσυγκέντρωσης πληθυσμών σε περιοχές που δεν κάηκαν, ακόμα και εκτός του Δρυμού, δημιουργήθηκαν αρνητικές επιπτώσεις στους ίδιους τους πληθυσμούς των ελαφιών και στην υπάρχουσα βλάστηση, αλλά και στις τεχνητές αναδασώσεις, στις καλλιέργειες και στο οδικό δίκτυο με αύξηση τροχαίων ατυχημάτων.

Μέτρα για την αποκατάσταση του οικοσυστήματος

Η πυρκαγιά του 2007 επέσπευσε την έκδοση προεδρικού διατάγματος για την προστασία του ορεινού όγκου της Πάρνηθας (ΦΕΚ336/24-07-2007). Το Δασαρχείο της Πάρνηθας άμεσα απαγόρευσε τη βόσκηση και κήρυξε την Πάρνηθα αναδασωτέα. Ορίστηκαν 16 ζώνες προστασίας με αντίστοιχες επιτρεπόμενες δραστηριότητες και ο φορέας Διαχείρισης του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας σε συνεργασία με το Δασαρχείο Πάρνηθας προέβησαν σε σειρά ενεργειών για την αποκατάσταση του Εθνικού Δρυμού για την προστασία των αναδασωτέων περιοχών, δεντροφύτευση ειδών που δεν μπορούν να αναπαραχθούν με φυσικό τρόπο, προστασία των άγριων ζώων κλπ. Υπήρχαν δύο καταστάσεις προς αντιμετώπιση, το ελατόδασος, που χρειάζεται 40-50 χρόνια για να αποκατασταθεί κι αυτό γιατί η ελάτη δεν έχει δημιουργήσει άμυνες κατά της φωτιάς, και το πευκόδασος και τα πλατύφυλλα αειθαλή δάση που μετά την φωτιά ξαναφυτρώνουν μόνα τους, όπως η χαλέπιος πεύκη που έχει την ιδιότητα να αναγεννάται μετά τη φωτιά, αρκεί να μην έχει ξανακαεί τα τελευταία 15-20 χρόνια.

Συγκεκριμένα από το 2007 έως το 2017 πραγματοποιήθηκε σύνταξη μελέτης και κατασκευή αντιδιαβρωτικών έργων (1913 χλμ), σύνταξη μελέτης και κατασκευή αντιπλημμυρικών έργων (5960 ξυλοφράγματα), λειτουργία του Δασικού Φυτωρίου Αγίας Τριάδας με φυτάρια κεφαλληνιακής ελάτης,

φύτευση φυταρίων κεφαλληνιακής ελάτης, μαύρης πεύκης, δρυός, πλατάνου, ιτιάς κλπ., συντήρηση δασικών οδών και αντιπυρικών ζωνών, έργα χώρων αναψυχής (Αντωνόπουλος, 2015, «Πάρνηθα: 10 χρόνια μετά»).

Αποτελέσματα της εφαρμογής των μέτρων. Επαναφορά της αυτόχθονης βιοποικιλότητας- αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ποιότητας?

Σε διάστημα 10 ετών (2007-2017) μετά την καταστροφική πυρκαγιά του 2007, συνολικά αναδασώθηκαν 4567 στρέμματα με 196654 έλατα (μόνο κεφαλληνιακή ελάτη για να διατηρηθεί το μοναδικό οικοσύστημα του δρυμού) και 193000 μαύρη πεύκη. Η διαδικασία της ανάγκης του ελατοδάσους είναι επίπονη και μακροχρόνια. Για τις απαιτητικές ανάγκες της αναδάσωσης δημιουργήθηκε το φυτώριο της Αγ. Τριάδας για την αναπαραγωγή της κεφαλληνιακής ελάτης, κάθε δέντρο χρειάζεται πολύ περιποίηση και παραμονή στο φυτώριο τουλάχιστον για 3 χρόνια. Σημαντικός είναι ο ρόλος των εθελοντών σε όλη την προσπάθεια, με 13 εθελοντικές δράσεις και συμμετοχή 2500 εθελοντών (2007-2017, «Πάρνηθα: 10 χρόνια μετά»). Όσον αφορά στην πανίδα, το κόκκινο ελάφι βρίσκεται σε πληθυσμιακή ισορροπία παρά το γεγονός ότι η ανθρώπινη παρουσία και οι πυρκαγιές, ιδίως η καταστροφική του 2007, το ανάγκασαν να συγκεντρωθεί στα δάση περιθωριακά του δρυμού, όπου αντιμετωπίζει τον κίνδυνο της λαθροθηρίας αλλά και της κακής διατροφής (Αντωνόπουλος, 2015). Καθώς ήταν διαθέσιμη περισσότερη τροφή σε χορτάρι τα ζώα πολλαπλασιάστηκαν και έφτασαν τα 1000 άτομα («Πάρνηθα: 10 χρόνια μετά», Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Πάρνηθας).

Όμως η άγρια ζωή επέστρεψε μετά τις καταστροφικές πυρκαγιές, καθώς επανεμφανίστηκαν οι λύκοι. Στις 12/11/2015 η Περιβαλλοντική Οργάνωση για την Άγρια Ζωή και τη Φύση «Καλλιστώ» ενημέρωσε επίσημα για την επανεμφάνιση του λύκου στον Εθνικό Δρυμό της Πάρνηθας μετά από 50 χρόνια απουσίας του είδους. Η επανάκαμψη του λύκου στην περιοχή της Πάρνηθας και την ευρύτερη περιοχή ερμηνεύεται αποκλειστικά και μόνο με την διαδικασία της φυσικής επαναποίκισης από άτομα του είδους σε διασπορά σε μια πορεία από την Πίνδο, Παρνασσό, Ελικώνα, Κιθαιρώνα και τέλος Πάρνηθα. Η φυσική δάσωση σε μεγάλες εκτάσεις που ακολούθησαν την σταδιακή εγκατάλειψη της υπαίθρου και την ορθολογικότερη διαχείριση των δασών, η βελτίωση του νομικού καθεστώτος προστασίας του λύκου, και η επανάκαμψη των ελαφιών στον Εθνικό Δρυμό Πάρνηθας, αποτέλεσαν τις βασικότερες αιτίες για την σταδιακή επανάκαμψη του λύκου. Ο πληθυσμός των λύκων στην Πάρνηθα εκτιμάται ότι επανήλθε γύρω στο 2009 - 2010, μετά από τουλάχιστον 55 χρόνια απουσίας. Εκτιμάται ότι ο πληθυσμός δημιουργήθηκε από ένα μικρό αριθμό ιδρυτικών μελών. Με βάση την ανάλυση επιμειξίας είναι πολύ πιθανόν ότι οι περισσότεροι λύκοι σχετίζονται μεταξύ τους τουλάχιστον ως ξαδέρφια (Γιανάτος κ.α., 2019). Μερικά από τα άτομα θα μπορούσαν να εκπροσωπούν επίσης τους γονείς καθώς παρατηρήθηκαν αρκετά ζεύγη που δείχνουν σχέση γονέα-απόγονου. Αυτό δεν είναι κατ'ανάγκη αρνητικό αποτέλεσμα αλλά μάλλον θετικό γιατί αποτελούν τους ανώτερους θηρευτές στην τροφική αλυσίδα, έχοντας ως αποτέλεσμα την διατήρηση των οικολογικών

διεργασιών και ένα πιο ισορροπημένο οικοσύστημα. Καθώς απαγορεύεται το κυνήγι στα πλαίσια του Εθνικού Δρυμού, ο λύκος ως θηρευτής θα εξισορροπήσει τον αριθμό των ελαφιών.

Η παρουσία των λύκων δεν είναι βέβαια χωρίς προβλήματα. Δεν αποτελεί απειλή για τους περιπατητές καθώς οι λύκοι φοβούνται τον άνθρωπο. Παρόλα αυτά, η παρουσία του είδους στην περιοχή, μπορεί να συνοδευτεί από ζημιές στην κτηνοτροφία. Στην περίπτωση αυτή, πρέπει να υπάρξει σχετική μέριμνα για την ενίσχυση των μεθόδων φύλαξης και προστασίας των κοπαδιών. Σύμφωνα με τους Γιανάτος κ.α. (2019), η συνολική ετήσια (2017-2018) θήρευση οπληφόρων, κυρίως ελαφιών, από λύκους στην περιοχή μελέτης υπολογίσθηκε σε 165 ανήλικα και 130 ενήλικα ελάφια. Η ίδια μελέτη έδειξε ότι υπάρχει σημαντική αύξηση του πληθυσμού και της κινητικότητας των λύκων κατά το διάστημα 2017-2018, σε σχέση με το 2014-2015, με τον ελάχιστο αριθμό λύκων να έχει υπολογιστεί σε 33 άτομα.

Αξιολόγηση των οικοσυστημικών υπηρεσιών

Στα πλαίσια των οικοσυστημικών υπηρεσιών, οι γεωργικές εκτάσεις μέσα στον δρυμό είναι πολύ περιορισμένες ενώ είναι σχετικά ανεπτυγμένη η κτηνοτροφία που ασκείται με παραδοσιακές μεθόδους και χαρακτηρίζεται από βόσκηση σε καμένες και αναδασωτές περιοχές, υπερβόσκηση καθώς και εποχιακή βόσκηση σε δάση που αποτελούν τη φυσική συνέχεια του εθνικού δρυμού (Αμοργιανιώτης, 1997). Η διαχείριση των δασών ανήκε στη συντριπτική πλειοψηφία τους στο Δασαρχείο Πάρνηθας με κύριο σκοπό την διατήρηση της οικολογικής και αισθητικής τους αξίας ενώ η παραγωγή ξυλείας και η συλλογή ρητίνης είναι μηδαμινή (Αντωνόπουλος, 2015), γεγονός που συντελεί στη συσσώρευση εύφλεκτου υλικού εξαιτίας της μη απομάκρυνσης της βλάστησης του υπορόφου από τους ρητινοκαλλιεργητές (Αμοργιανιώτης, 1997). Η Πάρνηθα παρουσιάζει σημαντική δραστηριότητα στην μελισσοκομία ενώ ο τομέας της αναψυχής και του τουρισμού είναι πολύ περιορισμένος με εξαίρεση το καζίνο και τα ορειβατικά καταφύγια (Αντωνόπουλος, 2015). Η περιοχή όμως αποτελεί σημαντική διέξοδο δασικής αναψυχής και επαφής με την φύση για τους κατοίκους του λεκανοπεδίου της Αττικής και τον σπουδαιότερο πνεύμονα πρασίνου για το υποβαθμισμένο φυσικό περιβάλλον της Αττικής. Προφανώς, η μεγάλη προσέλευση ανθρώπων στο οικοσύστημα του Εθνικού Δρυμού επηρεάζει τις οικοσυστημικές υπηρεσίες.

Η παρουσία μεγάλου αριθμού αστείρωτων αδέσποτων σκύλων, εξαιτίας της παράνομης απόρριψης σκυλιών και κουταβιών στην περιοχή αυτή αποτελεί περιβαλλοντικό πρόβλημα και μια πιθανή εστία υβριδισμού σκύλων – λύκων όπως ήδη έχει καταγραφεί, παρόλο που περιοχές με έντονη παρουσία και κινητικότητα λύκων αποφεύγονται από τα αδέσποτα σκυλιά (Γιανάτος κ.α., 2019). Οι αγέλες των αδέσποτων σκυλιών που μπορούν να επιβιώσουν με τη βοήθεια ανθρωπογενών παραγόντων, ενοχλούν την πανίδα των μικρών ζώων και των ελαφιών. Τα ελάφια επίσης αποφεύγουν τις περιοχές με μεγάλη κινητικότητα λύκων, ενώ στην περίπτωση που ο πληθυσμός των λύκων διατηρηθεί στα ίδια υψηλά επίπεδα - λόγω των ανθρωπογενών πηγών τροφής - και ο ρυθμός θήρευσης των ελαφιών διατηρηθεί σε ψηλό ποσοστό, τότε η μείωση του απομονωμένου ενδημικού πληθυσμού ελαφιών της Πάρνηθας, θα επιταχυνθεί (Γιανάτος κ.α., 2019).

Το πρόσφατο επεισόδιο (Ιανουάριος 2022) με τον λύκο που άρπαξε κουτάβι κοντά στο καταφύγιο Μπάφι, δείχνει ότι οι λύκοι δεν διστάζουν πλέον να εμφανιστούν σε περιοχές με έντονη ανθρώπινη δραστηριότητα. Αυτό μπορεί να συμβαίνει πιθανά εξαιτίας της νεαρής ηλικίας των λύκων που δεν έχουν “διδασχτεί” την μη επαφή με τον άνθρωπο, της προσφοράς τροφής από τον άνθρωπο ή από αμάζευτα σκουπίδια με υπολείμματα τροφών, της ύπαρξης υβριδίων λύκων και της γενικότερης εξοικείωσης με την εκτεταμένη ανθρώπινη παρουσία. Μπροστά στο νέο αυτό πρόβλημα η πολιτεία (ΥΠΕΝ, ΟΦΥΠΕΚΑ, Δασική Υπηρεσία Πάρνηθας) φαίνεται να ξεκινά κάποια μέτρα στα πλαίσια κατάρτισης σχεδίου δράσης για τον λύκο, με κύριο άξονα αρχικά την ενημέρωση των επισκεπτών με χρήσιμες οδηγίες σχετικά με την απαγόρευση εισόδου σε κατοικίδια και την εναπόθεση τροφίμων με σκοπό την προσέλκυση του λύκου, αλλά και μεσοπρόθεσμα σχέδια για συγκρότηση ομάδων κρούσης (<https://dasarxeio.com/2022/01/23/107256/>).

Εκτίμηση της αποτελεσματικότητας των μέτρων προστασίας της βιοποικιλότητας υπό το πρίσμα της βιοηθικής

Αν και η προστασία της φύσης χωρίς την παράλληλη δυνατότητα χρήσης από τον άνθρωπο δεν έχει νόημα, δυστυχώς, μια μικρή μόνο μειοψηφία ανθρώπων συνειδητοποιεί σήμερα ότι το περιβάλλον έχει γίνει για όλους μας η τελευταία πρόκληση για επιβίωση. Χρειαζόμαστε σήμερα νέες εκτιμήσεις, που θα οδηγήσουν σε νέες ισορροπίες οικονομικών και οικολογικών θεωρήσεων, χρειαζόμαστε μια νέα οικολογική ηθική για την αντιμετώπιση της άρρηκτα συνδεδεμένης με την κλιματική αλλαγή οικολογικής κρίσης.

Η περίπτωση του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας είναι χαρακτηριστική ενός οικοσυστήματος που παρόλο που προστατεύεται, κινδυνεύει διαρκώς από την ανθρωπογενή επίδραση. Η διαρκής εμπλοκή και παρέμβαση του ανθρώπου στο οικοσύστημα (σκουπίδια, εγκατάλειψη σκύλων, υπολείμματα τροφών και προσφορά τροφής στα άγρια ζώα και κυρίως στους λύκους) αποσταθεροποιεί το οικοσύστημα. Η διαταραχή της βιοποικιλότητας αποτελεί εμφανή κίνδυνο και για τους παρακείμενους οικισμούς. Ο διαρκώς αυξανόμενος αριθμός ημερών καύσωνα κατά τη θερινή περίοδο, εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής, αυξάνει τον αριθμό των επισκεπτών και παράλληλα τους κινδύνους. Επιπρόσθετα αυξάνεται ο κίνδυνος νέων καταστροφικών πυρκαγιών, καθώς η διαχείριση των δασών έχει πλέον ατονήσει και οι κλιματικές συνθήκες με τους παρατεταμένους καύσωνες και την ξηρασία δημιουργούν θερμικές βόμβες. Η τελευταία τον Αύγουστο 2021, που κατέκαψε τεράστιες εκτάσεις στους πρόποδες της Πάρνηθας, εξαιτίας της συσσώρευσης μεγάλου όγκου βιομάζας με την μείωση υλοτομίας, κτηνοτροφίας, ρητινοπαραγωγής, κρούει τον κώδωνα του κινδύνου. Μια νέα πυρκαγιά στην καρδιά του Εθνικού Δρυμού θα είναι η απόλυτη καταστροφή ολόκληρου του οικοσυστήματος, και για την αποφυγή της δεν αρκεί η καταστολή αλλά απαιτείται η πρόληψη στα πλαίσια ολοκληρωμένης βιοηθικής προσέγγισης, στην ηθική βάση του οικοκεντρισμού και της ατομικής αυτονομίας βάσει αρχών.

Κεφάλαιο 5

Συμπεράσματα

Η κατανόηση της σχέσης της βιοηθικής με την βιοποικιλότητα είναι μια καρποφόρα άσκηση, καθώς μπορεί να οδηγήσει κάποιον να εξετάσει την απεραντοσύνη και την πολυπλοκότητα της δυναμικής της ζωής μέσω της αμοιβαίας εξάρτησης που όλα τα είδη μοιράζονται, καθώς κανένα είδος δεν υπάρχει μόνο του. Οι άνθρωποι σε γενικές γραμμές δεν έχουν συχνά παρακινηθεί από ιδεώδη που σχετίζονται με οποιαδήποτε έννοια της υγιούς ισορροπίας με άλλα είδη. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η σύγχρονη σχέση μας με τη βιοποικιλότητα μπορεί να συνοψιστεί ως παρασιτική, καθώς έχουμε επιβιώσει και ευδοκιμήσει εις βάρος άλλων μορφών ζωής. Επομένως, η ηθική συνειδητοποίηση και η βιοηθική προσέγγιση πρέπει να ενταθούν σε σχέση με τη βιοποικιλότητα, καθώς τα οφέλη θα είναι ευρεία και θα επηρεάσουν θετικά την ευημερία των ανθρώπων και των μη ανθρώπινων όντων. Το να συνειδητοποιούμε την συνύπαρξη με άλλους ανθρώπους ως προτιμότερη από την αυτο-εξόντωση, μπορεί να αποβεί χρήσιμο καθώς προσπαθούμε να επαναπροσδιορίσουμε τη συνεξέλιξή μας μαζί και με άλλα μέλη της βιόσφαιρας. Ως είδος βρισκόμαστε για μια ακόμη φορά αντιμέτωποι με τη σοβαρή πρόκληση της ευημερίας και της πιθανής αυτοεξαφάνισής μας, μέσω της συμβολής μας σε άμεσους και έμμεσους παράγοντες απώλειας της βιοποικιλότητας, οι οποίοι συμβάλλουν σε αλλαγές στην οικόσφαιρα. Οι προκλήσεις για την υπέρβαση αυτής της πιθανής απώλειας ζωής είναι αναμφισβήτητα η πιο δύσκολη επιλογή πολιτικής όσον αφορά την περιβαλλοντική ηθική. Αναμφισβήτητα επιβάλλεται η αναγκαιότητα για την ανθρωπότητα για μια ακόμη φορά να ξεπεράσει τα εμπόδια προς μια νέα ηθική συνειδητοποίηση, και να εξελιχθεί μέσα από έναν αμοιβαία συμβιωτικό ρόλο με τη βιόσφαιρα και τη βιοποικιλότητα βασισμένο στην αυτονομία βάσει αρχών, δηλαδή με την ίδια τη ζωή στη Γη.

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αμοργιανιώτης, Γ., 1997. Σχέδιο Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας τεύχος α, τεύχος β, Υπουργείο Γεωργίας-Γενική Γραμματεία Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος-Δασαρχείο Πάρνηθας, Αθήνα.
- Αμοργιανιώτης, Γ., 2007. Η φυσική αναγέννηση των δασών του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας μετά τις πυρκαγιές των τελευταίων 82 ετών (1913 έως και το 1998). Συνέδριο για την «Αποκατάσταση των καμένων εκτάσεων», Ίδρυμα Αγροτικής Έρευνας, Αθήνα 13-14 Δεκεμβρίου 2001, σελ. 179-204.
- Αντωνόπουλος, Α., 2015. Αποτίμηση της οικονομικής αξίας της αποκατάστασης του Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας με την μέθοδο της υποθετικής αξιολόγησης. ΕΜΠ, σελ. 116.
- Αριανούτσου-Φαραγγιτάκη, Μ., 2001. Δείκτες μεταπυρικής φυσικής αναγέννησης στα Μεσογειακά οικοσυστήματα. Συνέδριο για την «Αποκατάσταση των καμένων εκτάσεων», Ίδρυμα Αγροτικής Έρευνας, Αθήνα 13-14 Δεκεμβρίου 2001, σελ. 105-120.
- Γιαννάτος, Γ., Bogdanowicz, W., Λιναρδακη, Ε., Panagiotopoulou, Η., Patrzyk, M., Siekiera, A., Ιωαννίδης, Ι., Ρέππα, Χ., Αλιβιζάτος, Χ. Γκούρλας, Κ., Κοτσιφης, Η., Γρίβας, Κ., 2019. Μελέτη της επίδρασης των λύκων στον πληθυσμό και κινητικότητα του κόκκινου ελαφιού στην Πάρνηθα. 104 σελ.
- Διακυβερνητική Επιτροπή για την Αλλαγή του Κλίματος (IPCC), <http://www.ipcc.ch>.
- Ζιάκας, Θ. 2008. Ο Σύγχρονος Μηδενισμός, Αρμός, Αθήνα.
- Θεοδωρακόπουλος, Ι., 1975. Εισαγωγή στην Φιλοσοφία Γ', Ηθική Φιλοσοφία, Αθήνα.
- Κιντή, Β., Ζήκα, Φ., 1999. "Η Φύση της Φύσης" στο Μοδινός, Μιχάλης & Ευθυμιόπουλος, Ηλίας (επ.), Η Φύση στην Οικολογία, Αθήνα, Στοχαστής/ Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών, σ.σ. 60-74.
- Μπάλιας, Γ., 2008. Η οικολογία στην πολιτική και κοινωνική θεωρία: Μια σύντομη επισκόπηση. Νόμος και Φύση.
- Μπάλιας, Γ., 2012. Ο οικολογικός εκσυγχρονισμός, ο οικο-μαρξισμός και η περιβαλλοντική κρίση. Εφημερίδα ΕΠΟΧΗ, 23 Σεπτεμβρίου 2012.
- Παπικά Σ., 2007. Επιπτώσεις της πυρκαγιάς στην πανίδα της Πάρνηθας και κυρίως στα μεγάλα θηλαστικά, Δασολόγος Δασαρχείου Πάρνηθας, Πρακτικά συνεδρίου: Ξενοδοχείο Parnis Palace, Αχαρνές, 11-12-2007.
- «Πάρνηθα: 10 χρόνια μετά».
https://gateway.wwf.gr/owa/redir.aspx?C=lttG_U_hMkmZYLbKt9KMSj8z8EzZv9QINpQ9w3Q8kb1hfhflq9W0FZqrN7AC718Dzlu5LaIMDAQ.&URL=http%3a%2f%2fwww.wwf.gr%2fparnitha
- Λύκοι στην Πάρνηθα: Τα μέτρα και το πρώτο ενημερωτικό σποτ.
<https://dasarxeio.com/2022/01/23/107256/>
- Πελεγρίνης, Θ., 2007. Η αιώνια επιστροφή της φιλοσοφίας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Πελεgrίνης, Θ., 1996. Φιλοσοφία και αμφισβήτηση, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σελ. 23.
Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα, 1992. ΟΗΕ, <http://www.cbd.int>
Σύμβασης της Βέρνης, 1979. <https://www.coe.int/en/web/bern-convention/home>
Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Πάρνηθας (ΦΔΕΠΠ). Δράση: Συστηματική παρακολούθηση πληθυσμού του Κόκκινου Ελαφιού με τη μέθοδο της άμεσης καταμέτρησης από συγκεκριμένες εποπτικές θέσεις της περιοχής 2012 – 1018.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Beauchamp T, Childress J., 1979. Principles of biomedical ethics, 1st ed. Oxford: Oxford University Press.
Beauchamp T, Childress J., 2009. Principles of biomedical ethics, 6th ed. Oxford: Oxford University Press.
Benton, M.J., 2003. When Life Nearly Died: the Greatest Mass Extinction of All Time. Thames and Hudson, London. 336 pp.
Benton, T., 1989. Marxism and natural limits. *New Left Review* 178, 51-86.
Campbell, L., 2017. Kant, autonomy and bioethics. *Ethics, Medicine and Public Health* 3, 381-392.
COMEST, 2010. Towards An Ethical Framework for Climate Change Policies- Interim Report. Paris: UNESCO Headquarters.
Dempsey, J., 2010. Charting a Post-2010 Decade of Solidarity. *Square Brackets - CBD Newsletter for Civil Society*, Vol. 1, CBD Alliance. Lau, D., trans. 1989. *Tao Te Ching*, Revised Edition. Hong Kong, Chinese University Press.
Dworkin R., 1993. Life's dominion: an argument about abortion, euthanasia and individual freedom. New York: Alfred A. Knopf.
Hoffmann, G. et al., 2021. The Brazilian Cerrado is becoming hotter and drier. *Global Change Biology* 27, 4060-4073.
Hughes, J., Burgess, N., 2019. Rare wildlife in Brazil's savannah is under threat-we are all responsible. UNEP-WCMC.
Kant, I., Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών, μεταφρ. Γιάννη Τζαβάρα, Αθήνα 1984, εκδ. Δωδώνη, σελ 56 σημ. 68.
Kant, I., 1785. Critique of Practical Reason, μτφρ. Mary J. Gregor, Kant, Practical Philosophy, Cambridge University Press, 1996, Κριτική του πρακτικού Λόγου, μτφρ. Κ. Ανδρουλιδάκης, Εστία, Αθήνα, 2004.
Kant, I., 1781. Critique of Pure Reason, μτφρ. Paul Guyer και Allen W. Wood, Cambridge University Press, 1998, A738/B766, Κριτική του Καθαρού Λόγου, μτφρ. Α. Γιανναράς (Παπαζήσης, Αθήνα) και Μ. Δημητρακόπουλος (ιδιωτική έκδοση).

- Leopold, A., 1949. "The Land Ethic", στο A Sand Country Almanac and Sketches Here and There, Oxford University Press, New York.
- Llamas, A. et al., 2012. Biokerosene from coconut and palm kernel oils: Production and properties of their blends with fossil kerosene. *Fuel* 102, 483-490.
- Lovejoy, T E., 1995. The Quantification of Biodiversity. In *Biodiversity: Measurement and Estimation*, in Hawksworth, D.L., London, Chapman & Hall, pp. 81-86.
- Maclaurin, J., Sterelny, K., 2008. *What is Biodiversity?* Chicago, University of Chicago Press.
- Maier, D.S., 2012. *What' s So Good About Biodiversity? A Call For Better Reasoning About Nature' s Value*, Dordrecht: Springer.
- McLean S., 2010. *Autonomy, consent and the law*. Oxon and New York: Routledge.
- Mill, John Stewart, 1863. *On Liberty*, στο Mary Warnock, επιμ., *Utilitarianism, On Liberty and other Essays*, Fontana, Λονδίνο, 1962.
- Mittermeier, R.A., Mittermeier, C.G., Brooks, T.M., Pilgrim, J.D., Konstant, W.R., da Fonseca, G.A.B., Kormos, C., 2003. "Wilderness and biodiversity conservation" , *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 100: 10309 – 13.
- Neem, S., Bunker, D., Hector, A., Loreau, M., Perrings, C., 2008. *Biodiversity, Ecosystem Functioning and Human Wellbeing*. New York, Oxford University Press.
- Norton B. (1987) *Why Preserve Natural Variety?*. Princeton.
- Novacek, M.J., Cleland, E.E. 2001. The current biodiversity extinction event: Scenarios for mitigation and recovery. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* (98):11, 5466–5470.
- O'Connor, M., 1994. *Is capitalism sustainable?* New York: Guilford.
- O' Neill, J., 1992. "The Varieties of Intrinsic Value" , *Monist*, 75: 119 – 37.
- O'Neill, O., 2002. *Autonomy and Trust in Bioethics*, Cambridge University Press, *Αυτονομία και εμπιστοσύνη στη Βιοηθική*, μτφρ. Θ. Δρίτσας (εκδόσεις Αρσενίδη), Αθήνα, 2011.
- Plumwood, V., 1993. *Feminism and the Mastery of Nature*, London: Routledge.
- Singer, P., 2001. "A Utilitarian Defense of Animal Liberation" στο Louis P. Pojman *Environmental Ethics*, Wadsworth, California
- Taylor C., 1991. *The ethics of authenticity*. Cambridge, Mass and London: Harvard University Press.
- Urker, O., Yildiz, M., Cobanoglu, N., 2012. The role of bioethics on sustainability of environmental education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 47, 1194-1198.
- Wilson Edward O. (1980 [1975]) *Sociobiology, The Abridged Edition*. The Belknap press of Harvard University Press.

